Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1988 чылдың январь **7** четверг № 5 (13605)

1925 чылда үнелезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

Бистиң үеживис

САДЫГЖЫНЫҢ КАЛЕНДАРЫНДА — МАРТ

Автомагазин садыгжызы-кажан-даа малчыннарның күзенчиг аалчызы. Кызыл райпозунда автомагазинниң садыгжы-чолаачызы С. Ф. Овчинников «Х Улуг хурал» совхозтуң Баян-Колда № 3 хойжу бригадазының малчыннарының күзенчиг аалчызы. Ол көдээниң ында ишчилеринге хүн бүрүнүң барааннарын доктаамал чедирип турар.

Степан Федосеевич кооперация шугумунга хөй чылдарда үре-түнелдиг ажылдап келген. Ооң кызымак ажынның бадыткалы — хорээн каастап чоруур «Хүндүлел. дин Демдээ» орден.

Кызыл райпозунуң мурнакчы садыгжызы С. Овчинников эрткен чылдың планын ноябрь 7-де күүсеткен, амгы үеде ооң күш-ажылчы календарында бо чылдың март. Оон чуруун республиканың Хүндүлел самбыразында киирген.

ДИДИМ ЭВЕС БАЗЫМНАР

◆ Часка хынамчалыг белеткенир ◆

Тос тостуң дошкун соогу күштелген. Туманналчак кышкы хүн бүлүртүг хүниел турза-даа, бойдустуң календары часка чедир үени өрүзээл чокка саналга киринкен. Тараазының савазашкыны-биле алырга, үш-дөрт ай эртерге, хову-шөлдерге хайныышкынныг үүле-керек эгелээр: шык базырары, чернн белеткээри, тарып-чаштырары, үлдүрээртип-илиртээри. Аңаа белеткел кандыг болурул, оон саадаашкын чок доостурунга бүгү чүве кылдынган бе. «Дүжүт-88»-тиң үндезини салдынган бе дээн ышкаш айтырыгларны илередип көөрү-биле «Шын» солун биле Тыва радионуң каттышкан рейдизи Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» биле С. К. Тока аттыг совхозтарда бо хүннерде херек кырында байдалды көргеш.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң механизаторлары тарылгага кирер бүгү техниканың септелгезин март 3-ке, көдээ ажыл-агый машиналарының агрегаттарын четчелээрии апрель 2-ге чедир белеткээрин үлдээнген. Улуг күчүлүг тракторлардан 5 «К-700», 10 «Т-150» марканың тракторлары белениң шугумунда тургустунган. Дүгүлүг тракторларны септээри база доостурувуң кырында келген.

Совхозтуң тарылга шөлү ниитизи-биле 7600 гектар. Оон 2000 гектарын чазын удур аңдарар. Үрезин арыглаашкыны чоруп турар. Сула үрезинни чедиишпес. Оны еске ажыл-агыйлардан кызыл-тас-биле солуп алыр талазы-биле дүгүржүүшкүнүнарны чорудуп турар. Бо чылын 3686 гектар шөлге кызыл-тастың дүжүлүн өстүрер. Ол шөлдүң 1000 гектарынга интенсивтиг технологилины ёзугаар тарылганы чорудар. Бир гадан алыр ортумак дүжүттү 12 центнер кылдыр планнап турар. Оя саннарның артында колчетовчуларның хүн бүрүдегн дувүрели, сагыш човаашкыны, келир күске идегели, төнчү түнелге бүзүреди.

Хову турлаанда 18 ком. байның 7-зи чаа, дөрту септеттинген. Көжүг машиналарының чамдызын күзүн септеп четтиктээн. Кышкы үеде оны чорударының аргазы чок, түгле хар эриирин маңаар. Машина-трактор мастерскаязынга түү-даа сыңышпас. Септелгени дакыш-тар бичии өрээлде эдлег-маңап эрттирип турар. Өрээл бичии, эдим чавыс болганындан «К-700» трактөрүн олче киирерде дүгүй-ларын баштай өжүрүп алыр. Станоктар дугайында чугаалаан-даа херээ док. Артыкы өрээлде бараны чаагай эт болуп турар ийи эрги стаңкии, туруушкун чок ажылдаарының магадылалы тургустуварынга дөрт харыы бээри берге. Ол долу шинтирлеттинмээн. Ооң-биле кады үрезин белеткелинче киэээнгейни кошкаткан, үезинде урдунмаан, четчелеттинмээн, аңаа хереглээр тараа арыглаттынмаан. Чер ажылы карылгалыг болуп арт-пышаан.

С. К. Тока аттыг совхозтуң МТМ-зи ийи каът делгем, чырык бажында турар. Девискээри улуг. Механизаторлар өөредир дериттинген класстыг. Хоондурар, дарганнаар, өрүмнээр, дериг-херекселдер кылыр, янзы-бүрү аппаратуралар хынаар дээш оон-даа өске цехтер ажылдап турар. Бодунуң долу күүзүү-биле Кызылдың септелге-транспорт бүдүүлгезинге четпес дээрден башка техника септелгези чорударынга херектиг дериг-херекселдер четчир. Эрткен чылдан эгелеп «К-700» маркалыг тракторларны Кызылче соортшейн, совхоз төвүнге септеп алырының арга-курдавыларын тыпкан.

Материалдыг бааза бар турбуже, комбайнар септелгелин часкы хүннеринге чылып, хуусаазын узаткан.

Рейд

ЧҮГЛЕ ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ ЭВЕС

Ажылчынга сөс

Бис «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехинде ажылдап турар бис. Бир код участок болур савалаар черде ажыл дыка берге. Ажылдың кол кезиин хол-биле кылыр. Аңаа эвлегниң дыка хөй күжүн болгаш үезин чарыгдап турар бис. Эрткен чылын инженер-техниктиг ажылдакчылар савалаар участокту долузубиле механизастаар деп турган, ол хирееде мынчага чедир кандыг-даа ажыл кылдынмаан, түүнел чок болган. Цех иштинде доозун-довурак бодунуң хемчээлинден улуг. Чүге дээрге дериг-херекселдер эргижирээн, оон-моон доозун-довурак төктүп-ле турар.

Инженер-техниктиг ажылдакчылар олче шоолуг кичээнгей салбайн турар. А херек кырында оларның база бир чүгула херээ ол-ла болгай. Ону харын-даа ажылчыннарның буруузу кылдыр санап турар, ынчангаш тоовастар. Од шынында ындыг эвес, чеже-даа дериг-херекселдерниң ажык аастарын хаап каарга, дөмей-ле довурап турар. Цех иштиниң арыг-сылыын база эвлчег ажылчыннары харыылап турар.

Дүш чок болганындан, ажыл соонда хирлиг чаныы турар бис. Орта чунуптар чер безин чок, моон мурнунда электри-биле изидер бус печказы кылып каан турган. Ону комбинаттың кол инженери хагдырган соонда, ажылдавастаан. Бо айтырыгже кым-даа мынчага чедир кичээнгей салбаан. Өске-даа өйү келген социал айтырыгларны оюп эртип турар.

Бир эвес эде тургустунуушкун үезинде моон соңгаар мынчаар ажылдаар чүве болза, он ийиги беш чылдың үшкү өзек чылының планыг онаалдазын күүседип алыры дыка-ла берге боор деп бодап тур бис. Удуртур ажылдакчылар код-ла кичээнгейни чүгле план күүселдези дээш салып, а ажылчыннарның амыдырал байдалынче сагыш салбайн турарлар. Ажылды организастаар, механизастаар талазы-биле хемчеглер оожум боттанып турар. Ынчангаш бистиң бо чагаавысты солунга парлаарын дилевишаан, моон удуртур ажылдакчылар чогуур түнелди үндүрер боор дээрзинге идегедивис.

Д. МОНГУШ,
арыглал фабриказында слесарь.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

АЖЫКТЫГ

Тес-Хем районнуң ыяш ажыл-агыйы ошкү, инек садып ап, бодунуң дузалал ажыл-агыйының таваан 1984 чылда салган. Амгы үеде ында 290 ошкү, 15 инек, 2 аът бар. Коллективтиң кежигүннеринге сүт, эът аймаан чиик өртек-биле садып турар. Бодунуң ажылчыннарын эът, сүт-биле хандырып эгелээн ажыл-агый Тес-Хемде чаңгыс бо. Дузалал ажыл-агыйының, баазазы, улам-на бижыгып орар. Эрткен чылын ында чаа кажааны, чүрттелга бажыңын база чунар-бажыңны тудкан.

Т. КУНГА.

ШАЛЫПЧЫ ИШ

Он ийиги беш чылдың үшкү чылын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг руднигиниң коллективи күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эгелээн. Январьның баштайгы чүгле ийи дыштанып хүнүнде комбинаттың үүрмектеп-сорттаар комплекизинче колдуунда 44 мүң тонна даг массазын чүдүрүп чоруткан, ол болза бердинген пландан хөй болуп турар.

Рудниктиң ишчилери эрткен чылдың даалгазын хуусаа бетинде күүсеткен, бо хүннерде январьның ийиги чартыының үлүүнге киириштир ажылдап турар.

Күш-ажылчы маргылдаага экскаватор машинистери Владимир Кужугет, Куулар Эрес-оол, Владимир Бөгарцев, БелАЗ-тар чолаачылары Леонид Иванов, Андрей Потылицын, Федор Арчаков олар эки коргузуглерни чедип алган.

БЕЛЕН ПРОДУКЦИЯ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының белен продукция сайгарар цехинде амгы үеде ажылып хайныышкынныг чорун турар. Савалап каан даг-дүгүн хереглекчилерже чүдүрүп чорудар болгаш складка чыып, шыгжаар ажылды багай эвес организастаан.

Бо цехте Хусейин Уруспов, Михаил Степков, Юрий Емельченко болгаш оскелердаа эки ажылдап турар.

А. ХЕРТЕК.

КОЛБАСА, ТОРТ, РУЛЕТ...

Бай-Тайга районнуң хереглекчилер ниитилели хлеб быжырар пекарняның бир ораалинде кондитер кылгыларының цехи ажыткан. Кызылдың кооператив профессионал училищезиниң кулинария салбырының доозукулары ол цехте ажылдап эгелээн. «Чаа чыл-биле!», «С Новым годом!» деп бижиктерлиг баштайгы тортар дыка хөй бай-тайгажыларның столдарын каастаан. Цехте торттан аңгыда, рулетти, печеньени, пирожноени кылып турар. Бай-Тал суурда чаа аъш-чем садыы база ажылдап эгелээн.

* * *

Мөңгүн-Тайганың кооператорлары чылдың эгезинден колбаса кылыгларын боттары кылып, чонга садып эгелээрлер. Колбаса цехинге тудуун күрүне комиссиязы хүлээп алган. Бо хүннерде цехтиң дериг-херекселдерин эптээри доостун турар. Даглыг Тываның ырак районнарында чүрттажы чонуң аъш-чем-биле хандырылгазы экижинир.

Б. КҮЖҮГЕТ.

БУРУНГААР БАЗЫМ КЫЛГАН

Мөңгүн-тайгажылар социал айтырыгларны, ылаңгыя чүрттаар оран-бажың айтырыын шинтирлээринге бурунгаар базымны кылган. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз ийи аал ишти чүрттаар 3 бажыңны Мугур-Аксы суурда туткан. Мөңгүн-Тайга АКМК-лының тудужулары Кызыл-Хая, Мугур-Аксы суурларга ийи аал ишти чүрттаар 6 бажыңнарны ажылгалга киргеп. «Тыва хамааты тудуг» трестиң районда сеттелге-тудуг участогу район төвүнде ийи аал ишти чүрттаар 8 бажыңны 1987 чылда дужаган. «Мөңгеп-Бүрен» совхоз бодунуң ажыл-ишчилериниң 9 өг-бүлелерин чаа бажыңнарже көжүрген.

«Агроүлетпүртранс» каттыжышкынының Мугур-Аксында автобудурулге черинің моон мурнунда херим иштинге «хөнүп» турган автомашиналары база «бажыңга» чедиинген. Чоокта чаа ында 20 автомашина кирер деген, чырык гараж ажылгалда кирген.

Б. ОЧУР.

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Набережные Челны хоорайның, Москва хоорайның Черемушки районунуң, Ленинград хоорайда Красногвардейская шөлдүң аттарын катап тургузар болгаш Москва хоорайда Л. И. Брежнев шөлдүң адын дүжүрер дугайында ажылчы чоннуң саналдарын СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели деткээн.

Набережные Челны хоорайны, Москва хоорайның Черемушки районун, Ленинград хоорайда шөлдүг эде адаарының болгаш Москвада бир шөлдүң адының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың ноябрь 18-те үдээп алган № 1010 доктаалының бирги болгаш ийиги пунктуларын күш чок болдурар.

«КОММУНИСТ»

СЭКП ТК-ның «Коммунист» деп журналының 1988 чылда башкайгы номериниң мурнуку чүүлүн «Ниитилелдиң политиктиг авангарды» деп адаан. Ону амгы үе-чадада партияның ажыл-чорудулгазының теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларынга тураскаатказ.

«СЭКП-ниң XIX Бүгүзевилел конференциязынга үткүштүр» деп чаа рубриканы ажыткан. Ында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Н. Слюньковтуң «Эде тургустунуушкун болгаш экономикага партийжи удуртулга» деп чүүлүн парлаан, О. Хлевнюктуң «18-ки партконференция. Ye, айтырыглар, шинтирлер» деп чүүлүн база ында парлаан, В. Филиповтуң «Райком чүнү кылып бодурул» деп материалы-биле районнарда бөгүнгү ажыл-херектериниң дугайында коллективтиг чугааны эгелээн. Редакция бо темага хамаарыштыр эң эки очерк, корреспонденция, чагаа дээш конкурсту чарлаан.

«Амгы делегей ядролуг чепсекти дүжүрериге баштайгы базым» деп рубриканы адаанда В. Журкининиң, С. Карагановтуң, А. Кортуновтуң «Айыыл чок чорукту кыйгырыы — эрги-даа база чаа-даа чүүлдер» деп чүүлү Вашингтонга дээди деңнелге эртеп үжүрелиг «Бурунгаарлаашкын. Чаа угаан болаашкынныңтургустукчары» деп иомга академик Е. Велиховтуң рецензиязын ында база парлаан.

Сураглыг экономистер А. Чаяновтуң, Н. Кондратьевтиң салгалының катап тургустунуп турарының база кодээ ажыл-агый эртеминиң бөгүнгү айтырыгларының дугайында кодээ ажыл-агыйның В. И. Ленин аттыг бүгүзевилел академиязының президентизи А. Никонов бижип турар.

«Кижиде бар бүгү чүвени — кижиге» деп рубрикада И. Конунуң «Социал инерцияның психологизазы» деп чүүлүн парлаан, ол ышкаш совет кадыы камгалалының байдалының болгаш перспективазының дугайында материалды журналдың бөлүк ажылдакчылары бедеткээн, Академик Г. Посвеловтуң чаа информация технологияларының үндезиниериниң дугайында чүүлүн парлаан.

«Чугаалажып көрүүшкүн» деп рубрикада өртектер тургузарының айтырызынга хамаарышкан янзы-бүрү бодалдарны киирген, ол ышкаш Бельгияның Компартиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү Ж. Тюрфтуң «Челээш ийи өөнүг болур чүве бе?» деп чугаазын парлаан.

«Социализм чүрттарында: дуракулга, чедиишкиннер, айтырыглар» деп рубрикада ККП ТК-ның Чиигиже секретары Чжао Цзыяның ККП-ниң 8-ки съездизинге кылганы «Кыдат онзагай байдалды барымдаалап, социализмниң оруу-биле бүрүнгаарлаар» деп илеткелин парлаан.

«Нежинскиге тоогу» деп материалга хамаарыштыр Украинаның КП-ның Черниговобкомунуң харыызын база үк журналда парлаан.

-(СЭТА).

Төрээн чүрттүвүста

◆ **ЖЕЛЕЗНОГОРСК (Курск область).** Михайловскийниң даг арыглал комбинадында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Чаплыгинниң аар чүүк соортур автомобильдер бригадазы эрткен чылдың онаалдазын күүсеткен. 120 тоннаның кедергей улуг самосвалдарынга олар чыл эгезинден тура тос миллион тонна демир рудазын дажыглаан — ол дээрге адырга эң эки көргүзүг. Күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап шаңналдар хуваарының чаңгыс аай нарядын үзүүлээр ол бригада ажылдап турар. Бригада кежигүннери Бүгү-эвилелдиң XIX партия конференциязынга алдар болдурган шалыпчы ээлчегде ажылдап турар.

◆ **ВОЛГОГРАД.** Волгоградтың техниктиг углерод заводунда тургускан дашты-кы садыг фирмазы ЭДЧ чүрттарының будурулгелеринге эрткен чылдың соолгу чагыларын чорудуп бергеп. Бот-акшаланыышкынын болгаш чарыгдадарын орулгалары-биле дуглаарының байдалдарында ажылдап турар ол заводтуң коллективи даштыкы будурулгелер-биле дөрт керээ чарап аргезин идепкейлиг ажылдап турар. Бот-боттарынга ажыктыг экономиктиг харылзааларның башкайгы дуржулгазы ам безин эмтежок орулганы бергеп, ол орулганы дериг-херекселдер садыл алырынга; будурулгени улам ылай чаартырынга ажылдаар деп турар.

◆ **ЧЕЛЯБИНСК.** Челябинскиниң № 5 уруглар бажыңының бичии болдар, уруглары цирктиң доктаамал көрүп турар апаргаан. Каттыжынчыр клоуннар биле кашпагай гимнастар оларга боттары чедип кээр ындыг таварылга турбаан. Ам Мурнуу Уралда оюн көргүзүп чоруп турар украин цирк коллективиниң комсомолчулары бичии уругларга боттарының хөглүг оюнун көргүскеп. Пландан дашнаар көргүскен спектакль — уруглар бажыңының кижизиттиргеннерине артистериң Чаа чылда белээ ол.

(СЭТА).

Ал-ло, редакция дыңнап тур

САДЫГЖЫЛАР КҮҮСЕТКЕН

Чадаанада универмагтың «Парфюмерия» салбырының садыгжылары Наталья Семёновна Дабанаың, Татьяна Александровна Протасова олар чыл дургузунда 316 мүң 700 рубльдиг бараанны чонга садып саарар тургаш, 346 мүң 500 рубльге сайгарып, чыл планын 109 хуу күүсеткен.

* * *

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаана үүлестогунда Людмила Александровна Медведева эргелекчилээн холушкак бараанныр садыының коллективи 44 мүң 600 рубльдиг бараанын чыл дургузунда садар тургаш, 47 мүң 600 рубльге азы планын 106,5 хуугa боттандырган.

* * *

Чөөн-Хемчик хереглекчилер ниитилелинде Игорь Ховалыг автомагазинниң чолаачы-садыгжызы. Ол эрткен чылда 126.9 мүң рубльдиг бараанын саткаш, планын 101.6 хуу күүсеткен.

Виктор ХОВАЛЫГ.

СЭКП обкомунуң пленумунга үткүштүр

СӨСКЕ, СААЗЫНГА АРТПАЗЫН ДЭЭШ

Чаа 1988 чылдың баштайгы ажыл хүнүнде, январь 4-те СЭКП Кызыл хооркомунуң пленуму болуп эрткен. Аңаа СЭКП хооркомунуң бюрозунуң эде тургустунуушкунну удуртуп турарының дугайында отчёдун чугаалашкан. Пленумнуң мурнунда элээн улуг чергелиг белеткел ажылдары эрткен чылдың төвүзүнде кылдынганын демдеглеп болур. Отчёттуң тезистерин хоорайның дыка хөй партия эге организацияларынга танышырып, коммунистерниң, күш-ажылчы коллективтерниң саналдарын, сүмелерин, шугумчүлелдерин, отчёт талазы-биле түнелдерин алгылаан. Бюронуң ажылының талазы-биле анкеталарга харыыларыны удуртукчулардан, хоорком кежигүннеринден, партия организацияларының секретарьларындан эгелээш эгинин коммунистерге, ажылчыннарга чедир ап, канчаар үнелеп турарынгаларын.

Илеткелден. Партиянын хоорай комитединиң бюро зунуң богунгу отчёду — бо дээрге бюро кежигүннеринге боттарынче оскелериниң туружундан шугумчүлелери бүү-биле коорүнге боттуг арга, чедип алганын болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазынга чедир кылбаанын херек кырында дең-зигүүлел, партияның соңгулдалыг бо күүседикчи органынга моон соңгаар ажылдаар эргелиг болурунга шыңгыы шылгалданы тудуп турары ол.

Хооркомнуң аппарадының ажылдакчыларының партия организацияларынга албан барып ажылдаар неделяда ийи хүнүн доктаадып турускан бис. Бо чорук партия ажылдакчыларынга парторганизацияларга удаа-дараа баар, байдалды, ажыл-херекти улам эки билип ап, дуза чедирер арганы берип турар. Бо талазы-биле ам дээрезинде чүгле баштайгы базым кылдынган. Партия ажылының чаа хевирлерин база аргаларын дилеп турар бис. Хооркомнуң кылдыстеринің партия организацияларынга хүнеринн эрттирип турар апарган бис. Ынчан хооркомнуң ажылдакчылары партия организацияларынга практиктиг дузалы чедирер сорулгалыг чедип турар.

Партия хооркомунуң бюрозунуң отчёдунуң тезистерин баш үүр чугаалажып турган хуралдарның протоколдарындан. «Тыва тудуг» гөөске. П. И. Чербаков — «Кызыл тудуг» эргелелдиң начальниги. — Бюро кежигүннери, Б. П. Свинцовту санаваска, бистиң коллективке барык келбес, а бирги секретарь келзе-даа, чүгле удуртукчулар-биле ужуражыр. Бюронуң бүгү составының ажылынга үнелелди берип шыдавас мен, чүге дизе оларның ажыл-чорудулгазын эки-ле билбес мен. Ю. Ф. Рязанов — трестиң эргелекчизиниң ораалачызы. — Хооркомнуң бюрозу ажылын эде тургуспаан деп анкетада харыылаан мен. Амда ажыл-агыйжы айтырыглар шинтирлээринден халбактанмышаан. В. М. Варламов — «Кызыл тудуг» эргелелде партия организациязының секретары, улуг павелдиг башың тудуунуң участок начальныгы. — Хооркомнуң бюрозунуң талазындан дуза кадыпканын эскербейн турмен. Колдунда Т. А. Воронцова-ла мөңгө дузалап келгеп.

Кызылдың тараа худөзөн алыр будурулгезинге, С. А. Бальчиева — план киадизиниң начальныгы. — СЭКП хооркомунуң секретарьларының, киадистер эргелекчилеринің адресинге кандыг санал, сүме кадар бар? Оларның кайызынга-даа төдаргай санал, сүме чок бис чүге даэрге оларны бе билбес бис, биске олар келбейн турар...

Республиканың Госснабсбыт, Госкомсельхозпродторг, Госкомсельхозтехника, Госкомсельхозхимия, Госкомсельхозмашина, Госкомсельхозстрой, Госкомсельхозкредит, Госкомсельхозкомплект, Госкомсельхозкомплект, Госкомсельхозкомплект

СЭКП обкомунуң пленумунга уткуштур

СӨСКЕ, САЗЫНГА АРТПАЗЫН ДЭЭШ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

Заводка хуралга С. С. Шадров алкоголизм болгаш арагалаашкын ышкаш бак чаңчылдарга удур демиселдиң ам-даа дээш чогун, оортан өзүп орар салгалды хоорарының арга-хемчегларининг чегейин айтып, Пионерлер бажыңының, «Пионер» кинотеатрының амгы негелделерге шуут дүшпес апарганын демдеглээн. Ол ышкаш ол-ла хуралдарга Амыдырал-хандырылга бажыңының, Спорт комплекизиниң тудугларының узамдыканының чылдагаанын тодаргай харыылап бээрин, чоннуң акша-хөреңгизи-биле тудар ийиги кооператив бажыңының тудуун түге эгелевээнин, хууда бажыңнар, огород, сад участоктары, гаражтар тударынга материалдарны садып, чедирип алырының бергезининг чылдагаанарын айтырып турар.

Бо-ла чижектиг шүгүмчүлелдер пленумнуң индиринден оларны бадыткап дыңналган. Тыва АССР-ниң күрүне арбитри, хоорком кежигүнү Г. П. Стародубцева хоорком бюрозунуң, аппарадының, ооң бирги секретары Б. П. Свинцовтуң ажылының стидининг болгаш методтарының талазы-биле шыңгыы шүгүмчүлелди кылып, ам-даа дужаап-командылаар аргадан, чаңгыс кижиден хамаарыжыр, инициатива чок чоруктан үштүнмаанын, илеткелге ниити шүгүмчүлелден аңгыда, тодаргай дуржулга, ажыл-херектер көргүстүнмээнин демдеглээн. Хооркүүскомунуң улус өөредилге киндизиниң эргелекчизи В. К. Воскобоева, хоорайның № 2 бүдүүлге-ажыглал чуртталга участогунуң чанында партия организациязының секретары М. И. Терехова илеткелге школа реформазының, аныяктар кижизидилгезининг, школалар, уруглар албан черлериниң тудуунуң айтырыларынче эвээш кичээгей салдынганын, бо талазы-биле хөй-ниитиин дүүредип турар айтырыларны тодаргай чижектерге чугаалаанкар.

«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи И. К. Гнездилов, Кызылдың эът комбинадының директору Б. А. Конуспаев хооркомуң бирги секретары Б. П. Свинцовтуң ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле кижилерни хөй кыйгыртыр, холгаарлаар практиказын шүгүмчүлеп, ажылының арга-методтарының эде тургустунуушкунун, партийни ажыдың стилинге дүүшпезин айыткан.

Хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы В. А. Подругин, республика эмнелгезинде партия организациязының секретары, нейрохирургия салбырының эргелекчизи В. Н. Ширипей, кооператив-садыг техникумунуң директору Г. Н. Молдодова болгаш өскелер-даа эде тургустунуушкунуну ботту, үре-түнелдиг болдурарынга хооркомуң партия зге организациялары-биле ажылынче онза кичээгейни углаарының, оларның ролюн көдүрериниң чугулазын саналдап. коллективтерде байдалды хаңы, бүгү талалыг тодаргай өөренип, карылааны быжыглап, боттуг дузаны чедирери үениң нелгелдези боон турарын айытканнар.

Хооркомуң бюрозунуң, аппарадының ажылы канчап мындыг ышкаш шүгүмчүлелге таварышканы? Ол дугайын илеткелде база бот-шүгүмчүлекчи үзүү-биле айтып турар. «Хоорком-нуң бюрозу партийни удуртулганын деңнелин шынар талазы-биле чаа чаҗе долу хемчээлге көдүрүп шыдаваан. Бюронуң, киддис-терииң ажылының стилинде өскерилгелер оожум чорup, эрги методтар болгаш көрүп билиишкинден адырылбаан ажылдың чаа, чаңчыктынмаан хевирлерге кызыы ажыглаттынып » турар».

Үстүнде адаттынган четпестер дыка улуу-биле мээң, бирги секретарының, бодумнуң четпестеримден, чедир кылбайн турар, эрттирикен түүлдеримден хамааржыр деп, илеткелчи В. П. Свинцов миннип, секретарьлар Г. Ш. Монгуш, М. А. Кыргыс, кылдистер эргелекчилери Н. Т. Васякова, А. Н. Чигунеков, А. А. Асташев, бюро кежигүнү, хооркүүскомуңуң даргазы Д. Л. Тимей болгаш оскелериниң-даа ажылында четпестерге делегеренгей доктаараан. Ылаңгыя чуртталга, социал-культура тудугларының, чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарының айтырыгларында четпестер хоорком-нуң бюрозунуң шүшпеп, шудурту угланыышкын чок ажылының түңнели.

Хоорайның дыка хөй бүдүүлгелери бо чылдың эезиниден бот-орулга-чарылганың, бот-акшаланыышкынның негелделериңе шилчип кирип турда, бо ажылды, ооң белеткелин хоорком, ооң килдистери холга ап, контрольдаарын сулараткан, ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезиниң ролюн чогуур деңнелче көдүрбээн.

Баш удур чугаалажып көрүүшкүнге, пленумга партияның хоорай комитединиң, ооң бюрозунуң, аппарадының ажылынга хамаарыштыр шүгүмчүлел, бот-шүгүмчүлел шыңгыы болганын база катап айтыпшаан, ниити ажылда чеднишкиннер, эде тургустунуушкун талазы-биле бурунгаар базымнар барын пленумга, хуралдарга, анкеталарга айтып турганын демдеглээлиңер. А чүгле бо таварылгада эде тургустунуушкунуң негелделерин, коммунистерии, ажылчы чоннуң эрге таптаащкын ёзулуудан уштунган чаа үгаан билиишкини эвээшбиче чеднишкиннерге пөкпейн турарын, үндезин чаартылгалыг эде тургустунуушкунну, дүргедээшкинни, ол бүтүнүң бажында партияның хоорай комитеди быжыг тургушту эөлээн. бүгү-ле чаа, денишгелгиг чүүлдериң эргелекчилери болган турарын көрүксеп турарының хереченизи-дир деп билир апаар.

Пленумга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан. Пленумга саналонал солчуушкуну чидиг, шүгүмчүлекчи, ындыг болза-жок чаагай, эш хуузунуң ёзулуунга эөткен деп, ол дем-деглээн. Партия хоркомуңуң бюрозунуң эде тургустунуушкунну удуртур талазы-биле ажыл-чорудулгазының анализи ыңдыг хаңы эвес-даа болган болза, ооң ниити угланыышкыны Төп Комитеттиң негелделеринге дүүжүп турар СЭКП хоркомуңуң моон соңгааргы ажылынга пленумга чедип алдынган угланыышкынны салбайн тударын, партийни негелделиг болгаш ажыл-херекчи байдалды арттырарын онзагай чугула деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн.

Республиканың партия организацияларының ажылында тодаргай бергедээшкинер, нарын чүүлдер болгаш бар деп чүве билдингир. Бодалдарның болгаш саналдарның чөрүлдээзи бар, коммунистер партияда болгаш ниитилелде чорup турар эде тургустунуушкунну хамызы-биле угаап билирин көргүзүп турар. Ынчалзажок ооң-биле чергелештир-ол үнелээшкиннерге чамдык таварылгаларда кыры-биле коор чорук, хаңы анализтин орнунга сеткил-хөөн илеээшкинин киирери таварыжып турар.

Бөгүнге эде тургустунуушкунуң ийиги үе-чадазының сорулгаларын — оларны бөттандырарын чедип алырының сорулгазын дүрген тодаргайдап билип алыры чугула деп, оратор уламчылаан. Бис, чүгле өскерилгелериңиң эргежок чугулазының дугайында чугаалаар болгаш улам ыңайгы демократчыдылганың база үилезин экономиктиг реформаның чоокку база келир үеже көрүнген сорулгаларын күүседиринче угланган тодаргай ажылды кылбас болзувусса, бис ол херекти туружундан шимчеди албас бис. Ийе, партияның Кызыл хооркому ховар эвес таварылгаларда шуут-ла ажыл-агый, техниктиг айтырыглар сайгарып, ооң кадында ону кыдыра көөрү таварылга эвес, чүге дээрге оларны шиитпирлээриниге тускай биллиглер, профессионал белеткел херек болгай, а ындыг биллиглер оларда четпес. Ажыл-агый удуртунчуларын солуур дээр чүткүл, шынап-ла, ындыг-ла идегел чок. Ооң кадында мындыг чүвени тодаргайдап көрээлиңер: партия органы чидии-биле тургустунган сорулгаларны, айтырыгларны шиитпирлээриниге черле иинтизи-биле киржир бе? Ажылчы чоннарның, хлеб заводунуң, азы ниитиниң транспортунуң, септелге албаныңның азы садыг, амыдыралга ачы-дузазының адырларының ажылының четпестерининиң талазы-биле дилегирии хоорком харыы чок арттырып каап болур бе? Чок, арттырбас ужурлуг. Кижилерниң негелде-хереглелдериниң, чаагай чорууның дугайында сагыш салыышкыны — партийни сагыш салыышкыны болур. Херек кырында алырга, шуут-ла ажыл-агыйжы ышкаш ол херектерге киржилге кандыг янзылыг болурул дээр болза, ол өске айтырыг-дыр.

Бо бөдүүн эвес айтырыгга харыыны СЭКП-ниң XXVII съездиниң болгаш ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарының материалдарында берген. Партия аппарады кадрлар-биле доктаамал болгаш тодаргай уг-шиглиг ажылдаар, оларга даандырган ажыл-херек дээш бедик харыысалганы кижизидер ужурлуг. Политиктиг, идеологтуг, кижизидилгелиг ажыл, совет болгаш ажыл-агый органнарының хүлээп – турар шиитпирлериниң күүселдезинге шыңгыы контрольду тургузары — бо дээрге партийни аппаратты чугула сорулгалары-дыр. Күш-ажылчы коллективтиниң бот-тускайлаң чорууң бедидеринге, оларның удурткучуларының инициативазын болгаш тывынгыр чорууң өөскүдеринге бөгүнде боттуг хоолүжудулга база эрге-чүрүм үндезизиери бар. Чаа аргаларны долу хемчээлге боттандырары чугула, ынчангаш партия, совет база ажыл-агый органнары бо талазы-биле бот-боттарын билишкен, деткишкен турар ужурлуг. Партия хоркомуңуң кайы-бир участокка ажыл-агый удуртунчуларының ажылында бууражашкынарны, социал айтырыгларда кол кезиинде дыка оожум эттинип турар четпестерни кыдынган анаа-ла хайгаарап олуруп шыдавас. Бүгүле чүүлдер дээш арагалаашкынга болгаш наркомания-га удур демисел дээш, не-чаштың кадыы дээш, садыгның болгаш ачы-дуза будүүлгелериниң чогумчалыг ажылдаары дээш хоорком харыысалгалыг. Маңаа политиктиг тодаргай үнелеп билиишкин, партия органының идепкейлиг туружу, нарын айтырыгларны шиитпирлээриниге база ажыл-агыйжыларның частырыглар-лыг таварылгаларында доп-дораан хемчегларни боттандырарынга доктаамал белени эргежок чугула.

Кадр политиказы улам тодаргай болур ужурлуг, удуртукчу бүрүзүнүң бар арга-ларын, ооң моральдыг, ажыл-агыйжы болгаш мөзүшынар талаларын, даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазының деңнелин, долу бериишкин-биле ажылдаар күзелдиин база арга-ларлыын эки билири эргежок чугула. Ынчалзажок хоркомуңуң сорулгазы болза чүгле кадрларны шын үнелеп билири болгаш таарыштыр тургузар дээш чижектиг амыдыралдың социал айтырыгларынче профэвилет-организациязы кичээнгейни салып турар апарган.

Эде тургустунуушкунуңуң пленумнуң индиринден оларны бадыткап дыңналган. Тыва АССР-ниң күрүне арбитри, хоорком кежигүнү Г. П. Стародубцева хоорком бюрозунуң, аппарадының, ооң бирги секретары Б. П. Свинцовтуң ажылының стидининг болгаш методтарының талазы-биле шыңгыы шүгүмчүлелди кылып, ам-даа дужаап-командылаар аргадан, чаңгыс кижиден хамааржыр, инициатива чок чоруктан үштүнмаанын, илеткелге ниити шүгүмчүлелден аңгыда, тодаргай дуржулга, ажыл-херектер көргүстүнмээнин демдеглээн. Хооркүүскомуңуң улус өөредилге киндизиниң эргелекчизи В. К. Воскобоева, хоорайның № 2 бүдүүлге-ажыглал чуртталга участогунуң чанында партия организациязының секретары М. И. Терехова илеткелге школа реформазының, аныяктар кижизидилгезининг, школалар, уруглар албан черлериниң тудуунуң айтырыларынче эвээш кичээгей салдынганын, бо талазы-биле хөй-ниитиин дүүредип турар айтырыгларны тодаргай чижектерге чугаалаанкар.

«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи И. К. Гнездилов, Кызылдың эът комбинадының директору Б. А. Конуспаев хооркомуңуң бирги секретары Б. П. Свинцовтуң ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле кижилерни хөй кыйгыртыр, холгаарлаар практиказын шүгүмчүлеп, ажылының арга-методтарының эде тургустунуушкунун, партийни ажыдың стилинге дүүшпезин айыткан.

Хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы В. А. Подругин, республика эмнелгезинде партия организациязының секретары, нейрохирургия салбырының эргелекчизи В. Н. Ширипей, кооператив-садыг техникумунуң директору Г. Н. Молдодова болгаш өскелер-даа эде тургустунуушкунну боттуг, үре-түнелдиг болдурарынга хоорком-нуң партия зге организациялары-биле ажылынче онза кичээгейни углаарының, оларның ролюн көдүрериниң чугулазын саналдап. коллективтерде байдалды хаңы, бүгү талалыг тодаргай өөренип, карылааны быжыглап, боттуг дузаны чедирери үениң нелгелдези боон турарын айытканнар.

Хоорком-нуң бюрозунуң, аппарадының ажылы канчап мындыг ышкаш шүгүмчүлелге таварышканы? Ол дугайын илеткелде база бот-шүгүмчүлекчи үзүү-биле айтып турар. «Хоорком-нуң бюрозу партийни удуртулганын деңнелин шынар талазы-биле чаа чаҗе долу хемчээлге көдүрүп шыдаваан. Бюронуң, киддис-терииң ажылының стилинде өскерилгелер оожум чорup, эрги методтар болгаш көрүп билиишкинден адырылбаан ажылдың чаа, чаңчыктынмаан хевирлерге кызыы ажыглаттынып » турар».

Бөгүнге эде тургустунуушкунуң ийиги үе-чадазының сорулгаларын — оларны бөттандырарын чедип алырының сорулгазын дүрген тодаргайдап билип алыры чугула деп, оратор уламчылаан. Бис, чүгле өскерилгелериңиң эргежок чугулазының дугайында чугаалаар болгаш улам ыңайгы демократчыдылганың база үилезин экономиктиг реформаның чоокку база келир үеже көрүнген сорулгаларын күүседиринче угланган тодаргай ажылды кылбас болзувусса, бис ол херекти туружундан шимчеди албас бис. Ийе, партияның Кызыл хооркому ховар эвес таварылгаларда шуут-ла ажыл-агый, техниктиг айтырыглар сайгарып, ооң кадында ону кыдыра көөрү таварылга эвес, чүге дээрге оларны шиитпирлээриниге тускай биллиглер, профессионал белеткел херек болгай, а ындыг биллиглер оларда четпес. Ажыл-агый удуртунчуларын солуур дээр чүткүл, шынап-ла, ындыг-ла идегел чок. Ооң кадында мындыг чүвени тодаргайдап көрээлиңер: партия органы чидии-биле тургустунган сорулгаларны, айтырыгларны шиитпирлээриниге черле иинтизи-биле киржир бе? Ажылчы чоннарның, хлеб заводунуң, азы ниитиниң транспортунуң, септелге албаныңның азы садыг, амыдыралга ачы-дузазының адырларының ажылының четпестерининиң талазы-биле дилегирии хоорком харыы чок арттырып каап болур бе? Чок, арттырбас ужурлуг. Кижилерниң негелде-хереглелдериниң, чаагай чорууның дугайында сагыш салыышкыны — партийни сагыш салыышкыны болур. Херек кырында алырга, шуут-ла ажыл-агыйжы ышкаш ол херектерге киржилге кандыг янзылыг болурул дээр болза, ол өске айтырыг-дыр.

Бо бөдүүн эвес айтырыгга харыыны СЭКП-ниң XXVII съездиниң болгаш ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарының материалдарында берген. Партия аппарады кадрлар-биле доктаамал болгаш тодаргай уг-шиглиг ажылдаар, оларга даандырган ажыл-херек дээш бедик харыысалганы кижизидер ужурлуг. Политиктиг, идеологтуг, кижизидилгелиг ажыл, совет болгаш ажыл-агый органнарының хүлээп – турар шиитпирлериниң күүселдезинге шыңгыы контрольду тургузары — бо дээрге партийни аппаратты чугула сорулгалары-дыр. Күш-ажылчы коллективтиниң бот-тускайлаң чорууң бедидеринге, оларның удурткучуларының инициативазын болгаш тывынгыр чорууң өөскүдеринге бөгүнде боттуг хоолүжудулга база эрге-чүрүм үндезизиери бар. Чаа аргаларны долу хемчээлге боттандырары чугула, ынчангаш партия, совет база ажыл-агый органнары бо талазы-биле бот-боттарын билишкен, деткишкен турар ужурлуг. Партия хоркомуңуң кайы-бир участокка ажыл-агый удуртунчуларының ажылында бууражашкынарны, социал айтырыгларда кол кезиинде дыка оожум эттинип турар четпестерни кыдынган анаа-ла хайгаарап олуруп шыдавас. Бүгүле чүүлдер дээш арагалаашкынга болгаш наркомания-га удур демисел дээш, не-чаштың кадыы дээш, садыгның болгаш ачы-дуза будүүлгелериниң чогумчалыг ажылдаары дээш хоорком харыысалгалыг. Маңаа политиктиг тодаргай үнелеп билиишкин, партия органының идепкейлиг туружу, нарын айтырыгларны шиитпирлээриниге база ажыл-агыйжыларның частырыглар-лыг таварылгаларында доп-дораан хемчегларни боттандырарынга доктаамал белени эргежок чугула.

Кадр политиказы улам тодаргай болур ужурлуг, удуртукчу бүрүзүнүң бар арга-ларын, ооң моральдыг, ажыл-агыйжы болгаш мөзүшынар талаларын, даандырган ажыл-херек дээш харыысалганы кижизидер ужурлуг. Политиктиг, идеологтуг, кижизидилгелиг ажыл, совет болгаш ажыл-агый органнарының хүлээп – турар шиитпирлээри

Херээженнер чөвүлелдеринде

БОТ-ИДЕПКЕЙЛИГ БОЛУРГА...

«Эде тургустунуушкунуун ийиги үе-чадазынче кирип тура, хал көрүнүп, кылган ажылывысты түүнеп тураөнс» — деп, Бай-Тайганын Кызыл-Даг суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Ө.-С. С. Монгуш чугаалаашюбилейлиг чылда херээженнер чөвүлелиниң кылып чоруткан ажылының планын коргустуг. Районда мурнакчы ажылдыг чөвүлелдиң ажылыбиле танышкаш, херээженнер ажыл-агыйның бүгү-ле адырларында киржип турардыр деп билдим. Суурда хой-нинти организацияларына кедээ Советтиң күүсекчи комитеди (даргазы Е. М. Салчак) дуза чедирип, малчыннарның ажыл-амыдыралынче база чогуур кичээнгейни салып келген.

Кудукта хойжу бригаданың малчыннары Каадыр Сандыжап Хертектер Ю. Имит, К. Норбу төрүүн үс баш хойдан-на 85-87 хураганны ап келген.

Сарыг-Хаяның өшкү бригадазында ог-бүле керээжибиле сес малчын ажылдап турар. Мурнакчы өшкү кадарчылары — Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг С. Л.-С. Салчак, ооң кадайы «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Х. Хомушку олар төрүүн үс баш өшкүден-не 94 анайны, бир баштан-на 1,2 кг дүктүг кыргып ап. «Кызыл-Даг» совхозтуң мурнакчы малчыннары болганнар.

Эң эки үлегерлиг бажыбаза культурлуг ог дээш чарышка Шыдыраа, Сандыжап Хертектериниң ог-бүлези гнилекчи болган.

Херээженнер чөвүлели субботта санында Культура бажыңынга темалыг кежээлерни организастап эрттирип турар. Октярьның чеден чылынга тураскаакан «Октябрьга алдар» деп уран түүл фестивалын суурнуң агитквартадар аразынга эрттирген. Көрүлдеге чеден ажыг харлыг кырганнардан эгелээш, шөлә назы четпээн чаштарга чедир идепкейлиг киришкен.

Эрткен чылдың декабрь айда, бир субботада, Культура бажыңынга болуп эрткен «Тыва улустуң аас чогаалы» деп темалыг кежээге Кызыл-Даг ортумак школаның башкылары болгаш үстүнү класстарның өөреникчилери киришкеш, улустуң ырларынга, тывызыктарынга, дүрген чугааларынга, тоол-чурум чугааларынга содуй күүселделерни кылганнар.

Чөвүлелдиң кылып чорудуп турар ажылдары хөй талалыг болгаш тывынгыр, солун. Ынчалза-даа чеднишкиннер-биле чергелештир чамдык чедир кылдынмайн турар ажылдары чок деп болбас. Чижээлээрге, чайгы үеде суур чаагайжыдылгазы чөвүлелдиң бодап, планнап алганынга дүүшпейн баар: чамдык ог-бүлелер чечектер тарып өстүрер, огород тарыыр ажылдарны ам-даа эки-ле чедип албайн турар. Чоннуң ылаңгыя аныяктарның хостуг үезин чөп эрттирери-биле Культура бажыңының чанында тургустуунган болгүмнериниң ажылын ам-даа идепкейжидер болза эки. Шин, тыва хөгжүм бөлгүмнериниң ажылын доктаамалчыдарынга херээженнер чөвүлелиниң киржилгези чугула болуп турар.

Ч. ДОРЖУ.

БОТТАНЫП ТУРАР

Ог-бүлем, ургларым-биле эрткен, амгы, келир үе дугайында чугааны кыла бээр мен: Колхоз тудуунга 20, Кызыл хоорайның тудугларынга 7 чыл болдум.

Амгы үеде чуртта чоруп турар өскерилгелерни улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткивес аргам чок. Социал чаартылгаларның ачызында совет кижилерниң амыдыралы улам экижип турар. Бурунгаарлаашкын, демократчыдылга, экономиканың үндезин реформазы чокта ол болдунмас деп түүнелге каттыштым.

Чоокку эрткен үеже көрээлиңер даан. Колхозтуң ажылын экижидер дээш кодээниң ишчилери канчаар кызытпайн чораан дээр. Удуртукчулар-даа, бөдүүн ажыл-ишчилер-даа. Ап чорудуп турган хемчеглер база хөй. Ынчалза-даа ажылды эргелеп башкарарынга, ол-бо чүүлдерни эдип алырынга бөдүүн кижилерниң саналоналы, киржилгези чедир ажыглаттынмайн турган. Бир эвес бүгү кижилерниң энертиязын, үгаан-бодалын айтырыгларны шиитпирлээринге чоруур составка хамааржыр-дыр. Эргелел аппарадынга хамаарыштыр штат кызырылдазын канчаар кылыр бодап турар силер? Эргелел аппарадының ажылдакчыларының 25 хуузу кызырлыр, а ында түгле пенсионерлер ажылдап турар деп санап болбас болгай.

— 1988 чаа чылдан соңгаар штат кызырылдазынга таваржыр эргелелде албан-дужаалдарның дазызын бүдүн чартык чыл буруңгаар чарлаан бис. Бо үениң дургузунда кижилер боттарынга тааржыр ажылды тып алыр аргалыг болуп турар. Ынчаарга боттарынга тааржыр ажылды тывар арга болдунмаан ажылдакчыларга дузалажыр апаар бис. Оларга дузалажырының аргалары бар: далайның садыг өртөөлдеринде, судноларга септээр заводтарның цехтеринде инженерлер чедишпейн турар. Ажылдаар черлерниң ескедаа курлавыры бар.

— Штат кызырылдазы — ол дээрге ажылдакчы бүргүзүнге анчыг айтырыг. Ынчаарга кандыг-бир администратор дарга кижи штат чурумчудар деп чылдак-биле бодунга хөөн чок кижилерни ажылдан үндүрер дээр тавазылга туруп келбес иргибе?

— Ийе, ындыг тавазылгаларның болдуна бээри дыка хомуданчыг. Чижээ, хуралга бодун шыңгыы шүүмүүлээн элээн каш ажылдакчыларны пароходствонуң чурталга-ажыглал трезиниң начальниги чоокта чаа штат кызырылдазынга тавазыштырып турганы биске билдине берген. Хоойлуга дүүшпес ёзу-биле үндүрткен ажылдакчыларны катап ажылга киирген болгаш трестиң начальнигинге, ында профком даргазынга шыңгыы харыылсалганы онаагаан. Трест начальнигин — күш-ажыл дугайында хоойлуну үрээни дээш, а профком даргазын — байдалды тодаргайлавайн, кижилерни ажылдан үндүреринге чөпшээрешкени дээш шыңгыы хемчег алган. Моон соңгаар база шак ынчаар эптеш чок ёзу-биле хөделир, шиитпирлиг хемчеглерни ажыр апаар бис.

А. ИЛЬЮХОВ.
(ПМА).

Социалистиг демократия

— Пароходство черииң ажылдакчыларының дөрттүн үш кезии судноларэкипажтарында, а оларның хөй нуруузы — аңыяктар-дыр. Оларны канчаарыл?

— Эжиндиринишкинде ажылдакчыларның штат кызырылдазының тодаргай куусаалары доктааттынмаан. Сөөлгү бүдүн чартык чыл дургузунда суднолардан 1300 ажыг далайжылар боттарының күзели-биле үүрүп чоруткан. Оларның чамдыкгары дээди өөредилге черлерининге, далайның инженер училищелеринге кирген, ос келери — боттарының профессияларын солаап, өске ажылдарже шилчээн, оон артканнары — Ыраккы Чөөн чүктен көжүп чоруй барган. Хосталган ол албан күзээлгелерге чаңгыс-даа кижи хүлээп алдынмаан. Моон соңгаар штат кызырылдазын база ынчаар боттандырар бодап турар бис.

— Бо дээрге эжиндижаалдарны кижилер ээлеп турар болгай, оларның дугайында канчаар көөрүл? — деп айтырдым.

— Херек кырында ындыг болуп турар. Ынчаарга штаттарны кызырар санын чигезин-биле тодаргайлап, кызырылданы болдунар шаа-биле эптиг кылдыр чорударын дугурушкан бис. Пароходство эргелелинде, далай өртээлдериниң болгаш судноларэкипаж бүдүрүлгелериниң эргелел аппарадында бир-ийи чыл болганда пенсияже үне бээр специалистер эвээш эвес. Ажылдакчылар пенсияже үнгениниң, боттарының күзели-биле үүрүп чоруткаының сөөлүнде аңаа-дүүштүр албан-дужаалдарны кызырар бодап турар бис. Штат кызырылдазын ынчаар кылырының практиказы пароходство черинге экономика талазы-биле дыка таарымча чок болур. Ынчалзажок, ам канчаар, оон өске арга чок болуп турар.

Социалистиг демократия

— Пароходство черииң ажылдакчыларының дөрттүн үш кезии судноларэкипажтарында, а оларның хөй нуруузы — аңыяктар-дыр. Оларны канчаарыл?

— Эжиндиринишкинде ажылдакчыларның штат кызырылдазының тодаргай куусаалары доктааттынмаан. Сөөлгү бүдүн чартык чыл дургузунда суднолардан 1300 ажыг далайжылар боттарының күзели-биле үүрүп чоруткан. Оларның чамдыкгары дээди өөредилге черлерининге, далайның инженер училищелеринге кирген, ос келери — боттарының профессияларын солаап, өске ажылдарже шилчээн, оон артканнары — Ыраккы Чөөн чүктен көжүп чоруй барган. Хосталган ол албан күзээлгелерге чаңгыс-даа кижи хүлээп алдынмаан. Моон соңгаар штат кызырылдазын база ынчаар боттандырар бодап турар бис.

— Бо дээрге эжиндижаалдарны кижилер ээлеп турар болгай, оларның дугайында канчаар көөрүл? — деп айтырдым.

— Херек кырында ындыг болуп турар. Ынчаарга штаттарны кызырар санын чигезин-биле тодаргайлап, кызырылданы болдунар шаа-биле эптиг кылдыр чорударын дугурушкан бис. Пароходство эргелелинде, далай өртээлдериниң болгаш судноларэкипаж бүдүрүлгелериниң эргелел аппарадында бир-ийи чыл болганда пенсияже үне бээр специалистер эвээш эвес. Ажылдакчылар пенсияже үнгениниң, боттарының күзели-биле үүрүп чоруткаының сөөлүнде аңаа-дүүштүр албан-дужаалдарны кызырар бодап турар бис. Штат кызырылдазын ынчаар кылырының практиказы пароходство черинге экономика талазы-биле дыка таарымча чок болур. Ынчалзажок, ам канчаар, оон өске арга чок болуп турар.

Штат кызырылгазы: кижиниң ажыл чок болу бээрин болдурбазы

Ыраккы Чөөн чүктүң далай пароходствозу — ССРЭ-де эң улуг транспорт ажылагый черии. Бот-хандырылгаже болгаш бот-акшаланыышкынче ол пароходство совет садыг флодунда хамыкты мурнай шилчээн. Штаттарны, хамыктың мурнунда эргелел аппарадының штадын чурумчудар талазы-биле хемчеглерни ында база боттандырып турар. Ол хемчеглер ажыл-агый чорудулгазын экижидеринче угланган. Эргелел аппарадының чээрби беш хуузун, суднолар экипаждарының санын он хуу кызырарны көрдүнген.

Аңаа холбаштыр Оожум океан бассейнинiң профэвилел комитединиң даргазы Н. Шубеничев-биле чугаалажып, штат кызырылгазын канчаар боттандырар деп турарын сонуургап айтырган мен. Ажылчы чоннуң эргежыын, ылаңгыя ажылдаар эргезин камгалаар соруглалыг профэвилел комитединиң туружун билип алыры меңээ күзенчиг болган.

— Ажылдакчылар санын эвээжедири — ол дээрге боттуг негелде болгаш чайлаш чок чорудулга дээрзин демделээр херек. Чүүк түдүреринiң база дүжүреринiң бедик бүдүрүкчүлүг чаа техниказын далай өртээлдеринде шиңгээдип, бедик механизастыг болгаш автоматчыткан дериглерлиг суднолар-биле флоттуу четчелеп, башкарылга системазын улам-на сайзыраңгайжыдып турар. Ынчаарга эргелел аппарадында ажылдап турар кижилериниң саны ССРЭ-де сөөлгү ийи он чыл дургузунда эмин эрттир өскенин СЭКП-ниң XXVII съездизиниге болгаш партия ТК-ныың июнь (1987 ч.) Пленумунга демделээн. Ол өзүлде бистин Ыраккы Чөөн чүк пароход ажыл-агый черинге база хамаарыкыр. Ынчангаш штат кызырылдазын чопударыкче түүлдүг. А штат кызырылдазын боттандырарын ажылдакчылар санын кызырарының эвээс, а албан-дужаалдар санын эвээжедирiнин күсели-биле колдуунда боттандырарын администрацияның чери болгаш профэвилел комитеди шиитпирлээн — деп, Н. Шубеничев чугаалаан.

— Ынчалзажок албан-дужаалдарны кижилер ээлеп турар болгай, оларның дугайында канчаар көөрүл? — деп айтырдым.

— Херек кырында ындыг болуп турар. Ынчаарга штаттарны кызырар санын чигезин-биле тодаргайлап, кызырылданы болдунар шаа-биле эптиг кылдыр чорударын дугурушкан бис. Пароходство эргелелинде, далай өртээлдериниң болгаш судноларэкипаж бүдүрүлгелериниң эргелел аппарадында бир-ийи чыл болганда пенсияже үне бээр специалистер эвээш эвес. Ажылдакчылар пенсияже үнгениниң, боттарының күзели-биле үүрүп чоруткаының сөөлүнде аңаа-дүүштүр албан-дужаалдарны кызырар бодап турар бис. Штат кызырылдазын ынчаар кылырының практиказы пароходство черинге экономика талазы-биле дыка таарымча чок болур. Ынчалзажок, ам канчаар, оон өске арга чок болуп турар.

Социалистиг демократия

— Пароходство черииң ажылдакчыларының дөрттүн үш кезии судноларэкипажтарында, а оларның хөй нуруузы — аңыяктар-дыр. Оларны канчаарыл?

— Эжиндиринишкинде ажылдакчыларның штат кызырылдазының тодаргай куусаалары доктааттынмаан. Сөөлгү бүдүн чартык чыл дургузунда суднолардан 1300 ажыг далайжылар боттарының күзели-биле үүрүп чоруткан. Оларның чамдыкгары дээди өөредилге черлерининге, далайның инженер училищелеринге кирген, ос келери — боттарының профессияларын солаап, өске ажылдарже шилчээн, оон артканнары — Ыраккы Чөөн чүктен көжүп чоруй барган. Хосталган ол албан күзээлгелерге чаңгыс-даа кижи хүлээп алдынмаан. Моон соңгаар штат кызырылдазын база ынчаар боттандырар бодап турар бис.

— Бо дээрге эжиндижаалдарны кижилер ээлеп турар болгай, оларның дугайында канчаар көөрүл? — деп айтырдым.

— Херек кырында ындыг болуп турар. Ынчаарга штаттарны кызырар санын чигезин-биле тодаргайлап, кызырылданы болдунар шаа-биле эптиг кылдыр чорударын дугурушкан бис. Пароходство эргелелинде, далай өртээлдериниң болгаш судноларэкипаж бүдүрүлгелериниң эргелел аппарадында бир-ийи чыл болганда пенсияже үне бээр специалистер эвээш эвес. Ажылдакчылар пенсияже үнгениниң, боттарының күзели-биле үүрүп чоруткаының сөөлүнде аңаа-дүүштүр албан-дужаалдарны кызырар бодап турар бис. Штат кызырылдазын ынчаар кылырының практиказы пароходство черинге экономика талазы-биле дыка таарымча чок болур. Ынчалзажок, ам канчаар, оон өске арга чок болуп турар.

БӨМБУРЗЕКТИҢ ЧУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

◆ **БУДАПЕШТ.** Венгрияның чөөн чүгүнде Ньиредьхазаның хоорай чөвүлелиниң эгелекчи саналы улуг эвес область төптеринге чурттакгага айтырыгларын шиитпирлээр арганы берип турар. Хоорайның чаа квартираларже көжүп шыдавас ог-бүлелерге Ньиредьхазадан он километр черден чингелделер-биле участокту, а ол ышкаш тудуг материалдарын болгаш хуу бажыңнар тударынга херек эргежок чугула дузаны ап болур.

Кожазында элээн каш суурлар-биле керээ чаргаш, хоорай эрге-чагыргалары ол девискээрлерни чаагайжыткаш, чүс-чүс ог-бүлелерге халас материалдыг дузаны чедирген болгаш хуулуг төлевир чок чээлилерни берген. Хоорайның келир үедеги кожалары болур суурларже оруктар ажыттынган, автобус-биле чоруурунуң үзүктел чок харылзаазы тургустунган. Баштайгы чурттакчылар келири билек, магазиннер, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери ажыттынган.

Дыка хөй ог-бүлелер, ылаңгыя аныяк ог-бүлелер, көдээ черге чурттаарын күзей берген. Суурнуң чурттакчылары кончуг таарымчалыг бажыңнарны түдүп алган, хоорайда ышкаш херек кырында шак ындыг таарымчалыг байдалдарда чурттап турар апарган, ынчангаш олар хоорайже көжерии соксаткан.

◆ **ВАРШАВА.** Улусчу Польшаның культурлуг амыдыралын улам ыңай байлакшыдарынга национал видеотеканы тургузары дузалыг болур. Ону тургузарының дугайында шиитпирни ПУРның сеймни хүлээп алган.

ПКАП Төп Комитединиң ПУР-ның Культура болгаш уран чүүл министерствозунуң, сеймниң болгаш Национал катап сайзыралдың патриоттуг шимчээшкинiнiң төлээлекчилериниң Варшавага болган ужуражыышкынында ол чаа культура төвүн организастаарының принциптерин болгаш ооң ажыл-чорудулгазының программазын чугаалашкан. Тургузукчуларның бодалын ёзугаар алырга, дыка хөй чүүлдер талазы-биле видеотеканың сорулгалары национал библиотеканың хүлээлгелери-биле домейлешкек болур. Чаа албан чери архив болу бээр, уранчечен болгаш документалдыг кинофильмнерни, театрның болгаш телевиденiениң шинлерни бижээн видеокассеталар аңаа шыгжаттынар. Ээн эки польша болгаш дашткы артистерниң, музыкантыларның, чогаадакчы коллективерiниң концерттериниң оюнларының бижимелдерп базә аңаа турар. Национал видеотеканың чагыгларын ёзугаар чурттуң амыдыралында ниитилел-политиктиг болгаш культура болуушкун. нарының дугайында кинофильмнерни белеткээр апаар. Тускай килдис бижиттингеп чүүлдерни көвүдедир кылыр, ук бижимелдерни анаа библиотеканың көрүлде залынга көрүп азы оон бажыңыче ап болур.

◆ **ХАНОЙ.** Холбинь гидробелдирiниң баштайгы энергия блогун бо чылдың төнчүзүнде ажыглалга киирери социал-экономиктиг болгаш политиктиг ужур-дузалыг деп, ВКП ТК-ныың Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер чөвүлелиниң Даргазы Фам Хунг ол тудугда ажылдап турар совет специалистер-биле ужуражыышкын үезинде чугаалаан. Ажыглалга киргенiниң сөөлүнде Холбинь ГЭС — республиканың улус ажыл-агыйының эң улуг объектизи, ВСР-ниң энергия системазының кол кезээ болу бээр деп, ол демделээн.

Вьетнамга көргүзүп турар бүгү талалыг дузазы дээш вьетнам улустуң мурнундан Фам Хунг СЭКП-ге, Совет чазакка болгаш бүгү совет улуска өөрүн четтиргенiн илереткен. Тудугжуларның калбарткан интернационалчы социалистиг чарыжы салдынган сорулгаларны күүседиринге чугула фактор болур деп, ол онзалап демделээн.

◆ **ПРАГА.** Чаз чыл байырлалының бүдүүзүнде Чехословакияга чаңчыл ёзугаар музыканың болгаш ырының сонуургактары сурагжаан күүседикчилерниң аразындан эң-не хүндүлүг шаңналдың лауреаттарын тодарадып турар. «87 чылдың алдын айлаң-кужу» атты Петра Янута, Далибор Яндага болгаш ыры-инструменталдыг «Элан» ансамбльге тывыскан.

(СЭТА).

Эрткен чылдың сөөлгү айларының бирээзинде Мурнуу Көрейгө бооп эрткен президент соңгулдаларын кажарлаашкын байдалынга эрттирген чорукка удурланган шимчээшкин ол чуртта үргүлчүлеп турар. Ол соңгулдаларга мооң мурнунда ук чуртту шериг ёзузу-биле чагырып чораан Чон Ду Хванның төлээлекчизи халашкан генерал Ро Дэ У соңгукчуларның бадылаашкынының түгле 36 хуузун ап, тиилелгени чедип алган.

Оппозициняда турар партылар ол соңгулдаларны шын эвес деп санаан. Сеулдуң эрге-чагыргазынга удурдемисежирiнче чурттуң бүгү чонун кыйгырып турар. Мурнуу Көрейде удурланыышкын чыскаалдарны соксаал чок үргүлчүлеп турар. Эрге-чагырга полицейжилериниң күжү-биле чыскаалганнарны тарадыр ойладып, хөй-хөй кижилерни тудуп, хорутдап турар.

1988 чылдың Мурнуу Көрейге парламент соңгулдалары болур. Бо удаада аштырыышкынга таварышкан партылар аңаа бир демниг киржириңге белеткенiп турар.

ЧУРУКТА: Мурнуу Көрейде болуушкуннар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Вячеслав Чернышевтиң дамчыкганы болза: Африка диптиң мурнуу үгүнде болгаш Чоокку Чөөн чүкте душкүүрлүг байдал мурнукузу ышкаш делегей ниитилекилгезиниң эң-не улуг сагышсыраашкынын болдуруп турар. Ол дугайын КНО-ның штаб-квартиразында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң ажылының дугайында парлап үндүргеп сангүүнер хереглиер турар.

Делегейниң янзы-бүрү районнарында айыылдыг, чидиг байдалды чугаалажып коорудиле Айыыл чок чорук Чөвүлели 49 хуралды чоруткан. Оларның иштинде 26 хуралды кожазында хамаарышпас күрүнелерге удур Претория ның ёзу-чурумунуң агрессчи ходелиишкиннерин болгаш Мурнуу Африка Республиканың үндезин чуртта-кчыларынга хамаарыштыр ооң каржы-дошкун истеп сүрүүшкүннерин чугаалажып коорудиле чоруткан. Делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту деткип тургузар талазы-биле КНОның кол органы бодунуң 11 ап турар акшазының хөй кезии бажың хөлезиннеге баар, оон артканы амыдыралдың эң куду хемчээлиң хандыраынга безин чедиппес. Ынчангаш олар АКШтың магазиннеринде садыл турар ыт азыраарынга белеткээн чемнерни садып чип, амыдырап ораарлар. Ажыыбиле чугаалаарга, оларның ажылдап ап турар акшазы чүгле бажың хөлезини, газ болгаш электри өртээ төлээрининге ойлежип турар. Ол бүгүнүү дугайын журнал тус-тус кижилер-биле чугаалашкан база оларның-биле кады санаашкын кылган барымдааларны киирип турган бижээн.

Ындыг янзылыг амыдырап, чурттап чоруур кижилер ажылдан үндүрүттер болду бе дээш боттарының ол түрениң амыдыралының дугайын кымга-даа чугаалавайн берге байдалда чурттап чоруурлар. Ындыг ог-бүлелер 9 миллион ажыг.

ЭСКЕТ ЧОК ЯДЫЫЛАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Сөөлгү чылдарда Американың Каттышкан Штаттарында эскет чок ядыы кижилер тыптып келген. Оларны дашты-ндан көөрге, оске кижилерден ылгалышпас — кыдыр ажылдыг, чурттаар оран-савалыг. Олар Америкада эң код шажын болуп протестан шажынга чүдүп чоруурлар. Ындыг болзажок, олар кылыр ажыл чок, чер кезип, дилеңнип амыдырап чоруур эң түрелгi кижилерби-ле бир дөмей ядыы кижилер боол турар.

Америк ниитилелде ындыг янзылыг кижилерниң тыптып келгениниң дугайын чоокта чаа «Ю. С. Ньюс энд Уорлд рипорт» журнал тодаргай сан-фактыларны көргүүп турган бижээн. Журналдың санап турары-биле алырга, америк ниитилелде чоннуң ындыг янзылыг түрениң амыдыралдыг кезээ шагда-ла тыптып келген. Ол кижилерниң ажылдап турары шын. Ынчаарга оларның

СУД ШИИТКЕЛИ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Республиканың революсчу суду француз хамаатты Ален Гийону он чылда кара-баҗыңга орап кылдыр шиитккен. Ол кижини Афганистанның девискээринге чажыт байдалдыг чедип келгеш, контрреволюсчу бөлүктер-биле каттыкып алгаш, барыын чурттарның разведка албаннарының даалгазын ёзугаар шпион ажыл-чорудулганы кылып, хоралакчы үүлгедиглерни кылып турганы дээш буруудаткан.

Гийо сөөлгү чылдарда Афганистанга 8 удаа чажыт арга-биле чораан. Ол аңаа келген санында эрге-чагырга удур демисеалды күштелдиреринче душманнарны кыйгырып, одарга кандыг чепсектиг хереглеттинип турарын тодарадып ап турган. Ол эрткен чылдың сентябрь 12-де туттурган. Афганистанның Совет Эвилели кампучи айтырыы» деп үүлдү шиитпирлээринге дузалаарындан эгелеп болур ийик деп онзалап айты бергеннер. Ол-ла чылдың декабрьда Кампучиага хамаарыштыр бистиң чуртувустуң Вьетнамның политиказын деткип турары «кол моондак» деп демделээннер.

Совет Эвилели КУР-биле харылзааларны экижидери дээш туружу турар. Ындыг түрүш М. С. Горбачевтуң **1986 чылдың июль 28-те** Владивостокка чугаазында тодаргай илереттинген. Ында «амгы үеде МАР-ның удуртулгазы-биле кады Моолдан совет шериглериниң эвээш кезээн үндүреринин дугайында айтырыгны чугаалажып көрүп турар» болган «ССРЭ КУР-биле кады кургаг чер шериглерин деңнештирип кызырарынче угланган тодаргай базымнарны чугаалажып көөрүнге белеп. Олла чугаазында 1986 чылдың төнчүзүнге чедир АДР-ниң девискээринден 6 полкту үндүреринiң дугайында шиитпир дугайын М. С. Горбачев дыңнаткан. Афганистанда байдалды политиктиг таарыштыр шиитпирлээринге бистиң чуртувустуң сонуургалдыын ол бадыткаан.

Оон аңгыда «Кампучиага хамаарыштыр байдалды таарыштыр шиитпирлээри» хөй талада... кыдат-вьетнам харылзааларны болур чогуурулбиле тургусканыдан хамаарыкыр. Ол болза чазактарның, тускай хамаарышпас херээ, ийи чурттуң удурлашкынының херээ деп, Владивостокка демделээн турган. Совет Эвилели КУР болгаш ВСР-ниң аразында «эш хуузунуң чугаалажыышкыны эгелээрин, херекчок каразыышкыннарны болгаш бүзүрешпес чорукту болдурбазы» дээш Совет Эвилели туружуп турар.

Кыдат удурлашкының «үш моондактарга» хамаарыштырып турар айтырыглары Азияга айыыл чок чорук айтырыы-биле кады шиитпирлээр ужурлуг болгаш сонуургалдыг талаларның кайызының-даа эрге-ажыктарынга когарап чок байдалга шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар болур дээрзин эскерип каары берге эвес.

1986 чылдың сентябрь 2-де Дэн Сяопин Сиби-эс телекомпанияга интервьюзунга Владивостокка чугаага хамаарыштыр «тырттымчак чүүлдүгзүнүүшкүн-биле» хамаарыжып турарын айыткаш, кыдат-совет харылзааларда «кол моондак» «кампучи айтырыы» деп адаар үүлдү болур деп демделээш, бир эвес ССРЭ ону «шиитпирлээринге боттуг» базымнарны кылыр болза, Дэн Сяопин М. С. Горбачев-биле чугаалажыышкыннар кылыры-биле ССРЭ-ге чедип кээп болуруп чугаалаан. Сөөлүнде кыдат тала ол медеглел Владивостокка кылган чугаалажыышкынында «эң чугула» медеглели болур дээрзин хөй удаа онзалап айтып келген.

Бистиң чуртувус азия-оожум океан девискээринге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту боттандырып чорудар талазы-биле Владивостокка чугаада идип үндүрген калбак программаны херек кырынга күүседиринге белеңнин бодунуң практиктиг ходелиишкиннериби-ле бадыткап көргүскен. АДР-ниң чазаа-биле дутуржулга ёзугаар 1986 чылдың октябрь, ноябрьда Афганистанда эвээш санныг совет шериг незектеринден 6 полкту үндүрген.

«Кампучи айтырыынга» хамаарыштыр үүл дээрге, ол талазы-биле бистиң туружувусту М. С. Горбачев **1987 чылдың май 19-та** «Унита» солунга берген интервьюзунга тодараткан болгай. Ол болза совет-кыдат харылзааларның айтырыы эвес. Бистиң санап турарывыс-биле алырга, Совет Эвилели болгаш КУР ону таарыштыр шиитпирлээринге сонуургалдыг. Кампучи айтырыгны шиитпирлээринiң үгүле чаңгыс политиктиг оруу бар. Ынчаар шиитпирлээринге чүткүл өөрүп турар. Ол ковчүг чугула дээрзин бис барымдаалаар турар бис.

С. ГОНЧАРОВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

МООНДАКТАРНЫ АЖЫП ЭРТЕР

● Кыдат удуртулганың туружу ● «Үш улуг моондактар»

Кыдат удуртулганың саналап турары-биле алырга, ССРЭ болгаш КУР-нуң аразында харылзааларны экижидиринге үш чүүл шаптыктап турар. Ол кандыг ындыг моондактарыл?

«Үш улуг моондактар» (азы «үш моондактар») ол болза кыдат таланың бодап турары-биле алырга, кыдат-совет политиктиг харылзааларга «үндезин депшилгени» чедип алырынга болгаш оларны долузу-биле боттандырып чорударынга дузалаары-биле шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларның белүүдүр. КУР-нуң төлээлекчилериниң демделеп турары-биле алырга, «үш моондактары» ажып эрткенiниң соонда, дээди деңнелге ужуражыышкыннарны организастап чорудары, политиктиг харылзааларның деңнелиниң бедидери болдунар болгаш ККП биле СЭКП-ниң аразында партиялар аразының харылзаалары катап эгелээр.

Хамыктың мурнунда — «үш моондактың» белүүнүң тургустунуп келгенiниң дугайында көрээли.

1978 ЧЫЛДЫҢ ФЕВРАЛЬДА Улус төлээлекчилериниң бүгү-кыдат хуралының бешки чыыкының 1-ги сессиязынга ол үеде КУР-нуң Күрчөвүлелиниң премьери турган Хуа Гофан совет-кыдат харылзааларны болур чогуурулбиле тургузар төлээде. Совет чазак «бодунуң шериглерин МАР-ның девискээринден болгаш совет-кыдат кызыгаарларда чоок раённардан үндүрер ужурлуг» деп медеглээн. Ол айтырыг «үш моондактың» бирээзи болу берген.

1979 ЧЫЛДЫҢ СЕНТЯБРЬ — НОЯБРЬДА Москвага даштыкы херектер министрлериниң оралакчылыының деңнелинге Москвага делегей харылзааларының айтырыгларының талазы-биле совет-кыдат чугаалажыышкынна р и ы ң баштайгы ээлчээ болган. Ол чугаалажыышкыннарның үезинде кыдат тала үстүнде айыткан айтырыгдан аңгыда «ийиги моондакты» — Кампучияга хамаарыштыр Вьетнамның политиказын Совет Эвилелиниң деткип турарын адаан. Вьетнамның политиказын КУР «агрессия» кылдыр тодаратказ.

1980 ЧЫЛДЫҢ ЯНВАРЬ 20-ДЕ КУР-нуң ДХМ-ниң төлээлекчизи кыдат таланың бодап турары-биле алырга, Афганистанче совет шериглерни чорутканы совет-кыдат харылзааларны болур чогуурубиле тургузарынга чаа моондактаашкынны тургускан. Ындыг болганда совет-кыдат чугаалажыышкынналарны үргүлчүлээри «болдунмас» деп кыдат төлээлекчи медеглээн. Совет шериглерни Афган Республиканың хооблу ёзугаар чазааның дилээ-биле ынаар чорутканы билдингир болгай.

1982 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬДА ийи таланың дугуржулгазын ёзугаар даштыкы херектер министрлериниң оралакчылаарының деңнелинге чазак төлээлекчилериниң политиктиг консультацияларын эгелээн. Бот-боттарының аразында чөпшээрежилгени ёзугаар консультацияларны эдлер-биле Пекинге болгаш Москвага чорудуп турган. Амгы үеде консультацияларның 10 ээлчээ болган. Оон соолгузу 1987 чылдың күзүнүнде Пекинге болган. Ол консультацияларның үезинде кыдат тала ийи таланың харылзааларын долу болур чогуур кылдыр тургузары-биле «үш моондакты» ажып эртеринiң эргежок чугулазының дугайында айтырыгны тургузуп келген.

Совет-кыдат политиктиг консультацияларының эгелээн үезинден бээр «үш моондактарга» хамаарыжып турар айтырыглар талазы-биле ол чурттуң удуртукчуларының болгаш албан төлээлекчилериниң медеглелдеринге элээн тодаргай хөөннер көстүп келген. Чижээлээрге, **1984 ЧЫЛДЫҢ ФЕВРАЛЬДАН** эгелээш кыдат таланың медеглелдеринге «үш моондакты» бары экономикага, культурага болгаш өске-даа талаларга ийи талалыг харылзааларны тургузарынга шаптык болбас ужурлуг деп, тезис нептерей турар болу берген. 1985 чылдың апрельдеп эгелээш КУР-нуң удуртукчулары «үш моондакты» чок кылырда Совет Эвилели «кампучи айтырыы» деп үүлду шиитпирлээринге дузалаарындан эгелеп болур ийик деп онзалап айты бергеннер. Ол-ла чылдың декабрьда Кампучияга хамаарыштыр бистиң чуртувустуң Вьетнамның политиказын деткип турары «кол моондак» деп демделээннер.

Совет Эвилели КУР-биле харылзааларны экижидери дээш туружу турар. Ындыг түрүш М. С. Горбачевтуң **1986 чылдың июль 28-те** Владивостокка чугаазында тодаргай илереттинген. Ында «амгы үеде МАР-ның удуртулгазы-биле кады Моолдан совет шериглериниң эвээш кезээн үндүреринiң дугайында айтырыгны чугаалажып көрүп турар» болган «ССРЭ КУР-биле кады кургаг чер шериглерин деңнештирип кызырарынче угланган тодаргай базымнарны чугаалажып көөрүнге белеп. Олла чугаазында 1986 чылдың төнчүзүнге чедир АДР-ниң девискээринден 6 полкту үндүреринiң дугайында шиитпир дугайын М. С. Горбачев дыңнаткан. Афганистанда байдалды политиктиг таарыштыр шиитпирлээринге бистиң чуртувустуң сонуургалдыын ол бадыткаан.

Оон аңгыда «Кампучияга хамаарыштыр байдалды таарыштыр шиитпирлээри» хөй талада... кыдат-вьетнам харылзааларны болур чогуурубиле тургусканыдан хамаарыкыр. Ол болза чазактарның, тускай хамаарышпас херээ, ийи чурттуң удурлашкының херээ деп, Владивостокка демделээн турган. Совет Эвилели КУР болгаш ВСР-ниң аразында «эш хуузунуң чугаалажыышкыны эгелээрин, херекчок каразыышкыннарны болгаш бүзүрешпес чорукту болдурбазы» дээш Совет Эвилели туружуп турар.

Кыдат удуртулганың «үш моондактарга» хамаарыштырып турар айтырыглары Азияга айыыл чок чорук айтырыы-биле кады шиитпирлээр ужурлуг болгаш сонуургалдыг талаларның кайызының-даа эрге-ажыктарынга когарап чок байдалга шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар болур дээрзин эскерип каары берге эвес.

1986 чылдың сентябрь 2-де Дэн Сяопин Сиби-эс телекомпанияга интервьюзунга Владивостокка чугаага хамаарыштыр «тырттымчак чүүлдүгзүнүүшкүн-биле» хамаарыжып турарын айыткаш, кыдат-совет харылзааларда «кол моондак» «кампучи айтырыы» деп адаар үүлдү болур деп демделээш, бир эвес ССРЭ ону «шиитпирлээринге боттуг» базымнарны кылыр болза, Дэн Сяопин М. С. Горбачев-биле чугаалажыышкыннар кылыры-биле ССРЭ-ге чедип кээп болуруп чугаалаан. Сөөлүнде кыдат тала ол медеглел Владивостокка кылган чугаалажыышкынында «эң чугула» медеглели болур дээрзин хөй удаа онзалап айтып келген.

Бистиң чуртувус азия-оожум океан девискээринге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту боттандырып чорудар талазы-биле Владивостокка чугаада идип ү

«САЯН ПӨЖҮ»

Казахстаниың «Жазушы» ном үндүрер черииң «Библиотечка Дружбы» дээр сериязы бистиң чүртүүн аңгы-аңгы булуңнарының чогаалдары-биле казах номчукчуларны таныштырып турар. Ол сериянның «Саян пөжү» деп аттыг үндүрүлгезинде тыва чогаалчыларның чогаалдары кирген.

Ында Салчак Токаның, Степан Сарыг-оолдуң, К.-Э. Кудажының, М. Кенин-Лопсаңның, Д. Сарыкайның, А. Даржайның болгаш автономнуг республиканың оске-даа чогаалчыларының тоожулары бар.

Йомнуң кол темазы — тыва черни чаартып турар кижилериң күш-ажылы болгаш найыралы. Номчукчулар язы-бүрү мергежилдериниң кижилери-биле — малчыннар, геологтар, тудугжулар, тараажылар, артистер-биле таныжарлар. Номда ол ышкаш Тываның кайгамчык чараш бойдузун көргүскен.

Ол 10 муң тираждыг ном казах дылда парлаттынган. Каракалпак чогаалчыларның казах дылче очулдурган ол ному Казахстанның номчукчуларынга Совет Тываның чогаалдары-биле таныжарынга дузалаан.

Г. ХОБОТЬЕВ.
Москва.

ИНЖЕНЕРЛЕРГЕ ЖУРНАЛ

Чаа чылдың солун, сеткүүлдерин ап, номчуп эгелей берген бис. «Техника болгаш эртем» деп журнал ёзулуг-ла специалистиң — инженерниң, конструкторуның, технологтуң, техниктиң ишкири.

Техника дээрге-ле эр кижилерниң херээ дээр болгай. Ынчалза-даа амгы үеде техниктиң болгаш эртем ажылдакчыларының 40 хире хуузу, инженерлерниң үштүң бир кезии херээженнер боон турар. Ынчангаш ол журналдың арыннарынга инженер херээженииң идепкейлиг, чогаадыкчы күш-ажылын өг-бүле амыдыралы-биле канчаар чогумчалыг холбазарының дугайында айтырыг доктаамал үнүп турар.

Амгы эде тургустуунуушкунуун. дүргедээшкиниң үезинде инженер кижи эртем-техниктиг деңгээлиниң бүтүү угланышкынналарының аайы-биле чогуур медээни алган турар ужуглуг. Ындыг болганда «Дуржулга, айтырыг, дилээшкин» деп рубриканы ажыктан.

Журналдың «Экономиктиг факультедин» номчукчуларын ажыл-агыйны чорударының чаа система-зы-биле таныштырып турар. Аңаа экономистерниң, бүдүрүлгелер удуртукчуларының үүлдерин парлап турар.

Журнал номчукчуларны өске-даа солун, ажыктыг рубрикалары, материалдары-биле хаара тудуп турар.

Г. ГУТЫНИНА.

ИЙИСТЕР

Эрткен чылын Шагаан-Арыг хоорайга 330 чаштар төрүттүнген. Шагаан-Арыг АТБ-зинин чолаачызы база садыгжы Сергей, Людмила Намчылактарның ог-бүлезинге Лилия, Елена деп ийис уруглар төрүттүнген, а райониуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде ажыл-агый эргелекчизи Каң-оол, райониуң белеткел конторазының ажылчыны Зоя Сааларның оғбүлезинге ийис оолдар төрүттүнген. Оларны Чечен, Мерген деп чараш аттар-биле адаан.

Чаа чыл бүдүүзүнде № 2 КМК-ның дашчызы Александр Чооду биле Шагаан-Арыг школазының техниктиг ажылчыны Севил Чооду олар ог-бүле тудуп, эш-өөрүн, төрелдерин кудазынче чалааннар. Чаа чылда чараш кыстыг азы оолдуг болуруун аныяк өг-бүлеге чалатканнар күзээн: 1987 чылда Улуг-Хем районга 262 аныяк өг-бүлелер немешкен. Оларның хөй кезии Шагаан-Арыгда ажылдап, чурттап турарлар.

К. ОЮН.

Бир эвес Бай-Хаактың солуннар, сеткүүлдер садар киоскизинге чеде бээр болзунарза, ооң садыгжызы баазынарын делгеп алган орар. Туралаан-на солуунарны эптиг, ээлдек садыгжыдан саадал чокка садып алыр силер. Ол дээрге районда харылзаа белдириниң хоочунарының бирээзи Н. Т. Чуб-дур.

Надежда Тарыновнага чоокта чаа Маадыр-ие бедик атты тывыскан. Ол ак сеткилдиг ажыл-ишчи, ажы-төлүнге сагыш човангыр ие. Оолдарының, кыстарының эң улуу Алексей чолаачылар курстарын дооскаш, адазы Виталий Макаровичиниң бактаап турары автотранспорт бүдүрүлгезинге ажылдап турган. Ам ол шериг албан-хүзээлгезин күүседип турар.

Оон биче Лора 9, Серёжа 7, Люба 6, Люда 3, Витя 1 класста. Оларның өөредилгези дөрт, беш демдектерлиг. Эң бичелери Толя, Варя, Андрей — ясли-садта.

Өг-бүлениң эр ээзи В. М. Чуб — механизатор, сөөлгү үеде автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачылап турар, коллективтиң мурнакчы ажылчыларының бирээзи.

ЧУРУКТА: өг-бүлениң ээлери уругларынга-биле кады.

А. СОДУНАМНЫҢ сөзү болгаш фотозу.

Ном болгаш номчукчу

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШКЕК

Тыва шүлүк чогаалында сөөлгү үеде үнгүлээн аныяк авторларның чыңды шүлүктер номнарының арагынадан Артык Ховалыгның «Дөрт хайыразы» бир онзагай черни ээлеп турар. Шүлүктериниң ураң-чечен, оларның тематиказының хөй талалыы кижиниң сагыш-сеткилин хайныктырып, амыдыралывыста эртken оруузусче хая көрүп, бодаарыынче албадап келир.

Бо болза аныяк шүлүкчүнүң ийиги ному. 1979 чылда үндүргени «Чалгың» деп чыңдызындан көскү ылгалбышаан, авторуң бүгү талалыг өзүлдезин көргүскен. Баштайгы чыңдыдан автор биске аныяк, кенен кызыкак кылдыр билдинип турар болза, сөөлгү номундан амыдыралдың оруун эртип, мергежий берген, чүрттелгениң бергелериниге дадыкан шүлүкчү көстүп кээр-дир. Чаа номуң эге шүлүүзүнде автор бистиң Ада-чүртүвүстүң хөй язы нацияларың төлөзлээн чонунуң мөңге, улуг найыралының ачызында бодүүн чоннарның аас-кежиктиг, ырдыг-шоорлуг, чаңгыс демнинг, бижыг, бүзүлбас авилелдиг апарганының түңнелинде

Кыштаг черден
кылажымны эгелээн мен.
Кызыгаар чок орук меңээ
ажыттыган.
Ханым тыва, ынчалза-даа
чүртүм совет,
Хайыралаар чаңгыс
ыдыым— Эвилелим
—деп,

бодунуң хууда эрткен оруун бодап ора, бодунуң бижыг хамаатыг туружун илеретпишаан, бүгү тыва чонтуң мурнундан ооң эрткен төөгүзүн, амгы байдалын ханы утка-биле көргүзүп шыдаан.

«Душтук дугайында балдада», «Ынакшылдың мөңгези» деп шүлүктер амгы үеде делегей чергелиг, дарый шинтирлезе чогуур чидиг чөрүлдээлиг айтырыгларың бирээзин — дайын болгаш тайбың айтырыын көдүрбүшаан, ханныг дайын аас-кежиин үзе кирип, шынчы ажи хосталга дээш түлүүшкүнга өлүртүп каан, аныяндан чааскаан арткан душтук кыстың кырыыже ынакшылга шынчызын, ынакшылдың мөңгезин йөрээп турар. Ол чорук авторнуң угаан-медерелинде патриотчу туруштуң өзүлдезиниң бүрүн херечизи болур.

«Чарылбазым чалым дажы» деп шүлүүнде мындыг одурулар бар:

Чаакка оны хоюнадыы
дээрти бээр мен—
Чаныксааның ынчан
чидер, сеткил чымчаар,

—деп, Артык Ховалыг тыва кижиниң төрээн черииниң дажын ырак чер чоруурда шыгжап, бодунга ап чоруурун, чонуң чаңчылын автор боду кончуг үнелеп, сагыш чоруурун илередип турар.

Кижи амыдыралынга таварышкан бергелерни ажып арткештин, демисежип чорааш, аас-кежиктиг тывар, алдагдал, частырыг-даа кылып болур, олардан өөренип ап чорааш, чүгле ынчан утаангыр, мерген апаар дээн философчу үткалыг шүлүктерге «Берге өйде», «Алдагдал», «Дажыг хемге ажыңгештир» дээш өске-даа шүлүктер хамаарыкыр.

Чогаал бижип чоруур кижи бодуңуң үезиниң чидиг айтырыгларынга харыыны берип, үе-биле деңге баазып, ниитилелдиң хөгжүлдези дээш үлүгүн киирип, бүрүнгаар көрүнген эң-не идепкейлиглериниң аразынга киржир ужуруттуг. Артык Ховалыгның шүлүктери болгаш бодук баснялары амгы эде тургустунуушкун, демократия, ажык-чарлыг чорук чоруп турар үеде совет ниитилел хамаатызы кижи бүрүзүнге болгаш чогаад ажылдакчыларынга хамаарыштыр үениң негелдезинге дүүшүп турар. «Элдеп кижи», «Ийи мөзү» деп шүлүктерде эде тургустунуушкунга шаптыктап турар, идепкей чок, бодунуң хууда дыкыын бодаар, чыдып калган, ниитилелге хоралыг, чон мурнунга ажык эвес, карак чаап, бодунуң буруузуун өске ажтыг кижилерже чүүй каар кижилерни көргүскен. «Сүртенчиг Каарган», «Морзук хаамы», «Аскыр-Дагаа» деп баснялрның маадырлары арынүүрүн ышкынган, бодун орүү көрдүнер, каржы-халанчыг, хоп-нүүл тарадып, ооң дүзазы-биле актыг кижилерге бүрүү онаар, дужаалзырак, шыдавас хирезинде эрге өөлеп орар, чаңы бегей, өскелерге хилинчектиг, бодун тогдынар ийи-чаңгыс үдуртукчу ажылдакчыларны шыны-биле чидиг аарыкшылыг, сагыш-сеткилди дүвүредип кээр кылдыр көргүскен. Басняларда дириг амытаннар-даа, овур-хевирлер-даа чедимчелиг чогааттынган деп демдеглээр мен.

Чыындының чамдык шүлүктериниң эскертиниң турар четпестерни борга айтыса эки. «Элезин-кум» деп шүлүкте «одуруг-даа» деп сос шүлүктүң эгезинде үүгле элезин, хову, арт дугайында чугаа чоруп турарының хараазында, шүлүктө одуруглар эвес, дагда көкпа-кадыр одурут кылдыр хүлээп алдына бээр. Катар-чатап номчааш, оон билип каар бис.

«Суглук безин шыңгырт дивес» деп шүлүктү көрээлинер. Аът сут кежерде, азы сут ижер дээнде, сугже оожум кирер — ол шын. Харын, кулаан сүвүртпин алгаш, ковтут кичээнгейлиг апаар. Аттар бот-боттары биле ызырыжып, сывыртанып бергенде, кулаан үзе ызыртпас дээш азы кандыг-бир үүвеже чаалавы бергенде, кулаан кызар чаңчылдыг.

«Аскыр-Дагаа» деп баснядa «Бодуңуң-на чогаатканы хову дээрзин» деп одуругда хову деп сөстү иигүл деп сос-биле солаан болза утказы тодаргай, билдингир апаар ийик.

Авторга моон соңгаар чогаадыкчы чедиишкиннерни күзевишаан, сагыш-сеткилди тааладып кээр шүлүктерни маңаарывысты илередип каайн.

В. ЧОПТУҢ-ООЛ.
ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы.

ОРУК ДУРГААР...

Эрзин район республика төвүнден ырак туруп турар болгаш орукка чоруп ораш, чамдык үүлдерни кижи эскерер. Балгазын. Самагалдай, Эрзин суурларда автостанцияларга доктаарга, изиг шай чок турар. Улуг назылыг кижилер узун орукка суксаар, кыжын соокта изиг шай чугула дээрзин Балгазын сельподу. Эрзин, Тес-Хем райполары өөренип көрзе эки боор.

Орук дургаар суурлар чанында «КАИ» деп бижиктиг бажыңчыгаштар эжмежок, ынчалза-даа оларның чанында чаңгыс-даа кижи көзүлбес. Ол чоокта бөктүң хөйүн кижи кайгаар. Ханаларда янзы-бүрү үжүктер, дүрүлер оюп каан. Оода чугайлап, арыглап-аштап турза кандыг боор. Калдак-Хамар артында чолаачылар дыштанып ап болур эптиг чер база эзи. Чаңгыс плакаттан өске каракка илдигер чүве чок.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

БАГАЙ ЧАҢЧЫЛ

Сөөлгү үеде машина-техниканың көвүдээнинден кудумчу дүрүмүн сагыырыбиле ында шүүмнап каан оруктарны (зебраларны) кылып турар.

Ынчалза-даа чамдык адамнер кудумчу белдириндеартер черлерни эскербес. Ында хып турган светофорну көрбес. Мындыг чижекти кирип көрейн. «Найырал» кинотеатрының чанында Костова биле Октябрьская кудумчузунуң белдиринде светофор ыызып турда, бир аныяк оол бичии уруун чедип алгаш, маңнап эрте берген...

Бичии уругларны ясли-садиктерге, өөреникчилерни школага кудумчу дүрүмүн сагыырын өөредип турар. А чамдык ада-иелер боттарыол дүрүмну хакыдып турары таарыышпас.

М. ЧАМЫЯҢ.
Кызыл хоорай.

Алгаар

Республиканга бүргей, аяыр. Чамдык черлерге шоолуг эвес хар чаар. Дүне 27—32, чамдык черлерге 17—22 градус соор. Хүндүе 22—27, чамдык черлерге 12—17 градус соор.

Кызылга бүргей, аяыр. Быскан хар чаар. Дүне 28—30, хүндүс 23—24 градус соор.

БИЛИГЖЕ БАШТАЙГЫ БАЗЫМ

● Демдеглел кыдыраажындан ●

1938 чылдың күзүү чүве, араттар эвээш-биче тараазын ход кадыырлары-биле кезип дооскаш, шаңнарынче шыргалап дажып турганнар.

Мен ачам сутнуң уругларының үш дугаары мен. Мнден улуглары —үтбам биле акым. Мээң кылыр ажылым — барык-ла хүннүң чыгыы хой кадарары.

Бир-ле кежээ авам хайындырган шайын сүттээш, азып, хөнектерге кудуп алган, үтбам соктаан тараазын деспиге ургаш, алгээш, тулуптай-союп каан бызаа кежи алгы хапка уруп олурда, ачам-биле акым тараа шөлүнден чедип келдилер. Авам тура халааш, чаа хайындырган изиг шайын кудуп, хайындырган сүт өремезин салып каан таваңка тараазын салып, ачам биле акымны чемгерип турган.

Ачам аякта ылчырай берген тараазының кырынга шайны кутказып, аартап каап, ужу-бажын холадап каан сөөскен даңзазынга таакпызының хавының аксында илчирбе-биле тудуштурган моңгүнден угулзалап тургаш кылган чүшкүүш, сойгулдуурун кыңгырадыр-ла таакпызын тип кывыскаш, шуудадыр соргулаап:

— Бөгүн шанда одаавыска суму даргазы келгеп барды, бо чылын Ак-Аксын. га школа ажыдар чүве дидир, өөредилге каш-ла хонгаш. сентябрьның 1-де эгелээр чүве эвеспе оң. «Аңаа өөренир уруглар чыып чор мен» дээр чорду. Мени база уругларыңар бирээзин чедирер силер дээш чоруттуг. кайызын чорударыл бо оолдарның —дээш, аваңче кайгап алган олур ийин оң.

Акым дыңнай сал-ла, «мен барып өөренир кижи мен» дээш дүвүреп-ле эгеледи. Мен аайын тыппайн дыңнап олур мен. Авам акым-биле бис ийикке көргүлээш, чугаалады:

— Бичезин чорудар ыйнаан, ам сес харлап турар оол-ла болгай бо. Улуу дуза кадып, шору өзе берген кижи кыжын хой кадарар ыйнаан.

Хомудааны-ла ол боор оң, акым ааланы дүвүне арткан өремелиг тараазын шаланы-була чылгап чоруй, шайбиле чаа тудуп иже каапкаш, үне-де халыды.

Ийи-үш хире хонганда кара-көк таалымбадан даараан чүвүр, хөйлең-даа белен, чаа хөвеңниг тоңнуг-даа болу берген мен. Кадыг идик хевирлиг кылдыр дүрзүлей кылып каан, ишти база хыглыг, үлдүү чуга хөм, дүвүнде кидис оттар салып каан идиктерим база бар. Дүне деженип удуур ийи каът эвчектен сырып каан бичии кудустуг мен. Таалың чартыы хире сокпаан тараалыг, алгы хапта варжы холуктуг арбай далганы база-ла бар, инек сыңыйында куткаш, доңуруп каан саржат база-сүп каан. Шак-ла ынчаар ачам мени аъдының соонга ушкарып алгаш чорупкан.

Дүүш эрте бергенде крышазы чок, дыка улуг калбак бажың чанында шевергинин сүргей ак өг чанында кээп дүштүвүс. Бажыңның чанында оолдар, урутлар ойнаан турлар. Өгге кирип кээривиске, кулак адаандан кылдыр кыскаладыр кезип каан бажының дүгүн дыргакбиле аткаар хан алгай, ак шырайлыг аныяк хереженкижи топчан орун кырында сандайланып алган олур. Ачам мендилешкеш, чыышкын баарынга олуруп чыдырда, шериг хеп хевирлиг кылдыр даарап каан хөйлең, чүвүрлүг, кара сапыктарлыг, арганзымаар шилгедек ботту аныяк кижи кирип келгеш, ачам-биле мендилешкеш, таакпылажып, чугаалажы бердилер. Оларның чугаазының уундан ачам-биле чугаалажып олурар кижи школаның эргелекчизи дөт чүвени билип алдым. Ачам шайлап олурар аразында, башкы мени түскай кыдыраажынга демдеглей бижип алды.

Ачам аттангаш чорупкан, башкы мени өөреникчилер аразынче адертип чедире берди. Таңызазы оолдар, уруглар аразынга баштай кирерге, сүрээденчии кончуг боор чораан. Чурттаар, өөренир школавыс дөрт класста. Оларның өөредилгези дөрт, беш демдектерлиг. Эң бичелери Толя, Варя, Андрей — ясли-садта.

Өг-бүлениң эр ээзи В. М. Чуб — механизатор, сөөлгү үеде автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачылап турар, коллективтиң мурнакчы ажылчыларының бирээзи.

ЧУРУКТА: өг-бүлениң ээлери уругларынга-биле кады.

А. СОДУНАМНЫҢ сөзү болгаш фотозу.

Ачам аъттангаш чорупкан, башкы мени өөреникчилер аразынче адертип чедире берди. Таңызазы оолдар, уруглар аразынга баштай кирерге, сүрээденчии кончуг боор чораан. Чурттаар, өөренир школавыс дөрт класста. Оларның өөредилгези дөрт, беш демдектерлиг. Эң бичелери Толя, Варя, Андрей — ясли-садта.

Өг-бүлениң эр ээзи В. М. Чуб — механизатор, сөөлгү үеде автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачылап турар, коллективтиң мурнакчы ажылчыларының бирээзи.

ЧУРУКТА: өг-бүлениң ээлери уругларынга-биле кады.

А. СОДУНАМНЫҢ сөзү болгаш фотозу.

Өрээл-бажың болду. Ээжиндеде өрээл — өөренир класывыс ол, класывыстың оң талакы ханазында эжикче кире бээрге, база-ла ол хире өрээл. Ында шай хайындырып ижер, чемненир черивис бар. Өөренир класывыстың дөрүнде эжикче кире бээрге, оолдарның удуур өрээли, оң оң талазында херээжен уругларның удуур өрээли. Өрээлдер шупту дең. Удуур өрээлдерии долгандыр маңза-биле нараллар кылып каан. Кежээ удуурда, кымда доженип удуур үүү бар болдур, оозун чаткаш-да чыткылаптаар турган бис.

Мээң бөрганымның даартазында өөредилге эгелээн. Баштайгы хүн башкы биске таныштырылга кылган. Аңаа Сүт-Хөл девискээриниге бирле дугаар ажыттынган школа ол деп чүвени билип алган бис. Бистиң ол өөренип эгелээн бажыңывысты Тывага национал-хосталгалыг революция эгелээринин мурнунда Сенги-Чангының оглунуң оглу Сүрүн-Дузалакчы деп бай кижиниң ядыы араттарга туттуруп алган бажыңы деп башкывыс биске тайылбырлап берген.

Школавыс чаңгыс эргелекчи башкылыг турган. Башкывыстың адын Монгуш Чадамович Оналчал дээр. Ынчан повар деп сөстү билбес турган бис. Чем кылыр, чемненир өрээливиске шай хайындырып бээр акый ажылдап турган. Ол акыйны Шыдыраа Байырович Ондар деп адаар. Ондар акыйны «сокпоос» (завхоз) дижир турган бис. Шайны хайындырааш, улуг, баалыңныг хүрең хөнекке кудуп каарга, ону долгандыр черге олургулаайкаш, кымда кидыг чем бар болдур, оозун шай-биле чип аар турган.

Чүве бижипир кыдыраш, саазын кончуг ховар. Ачам «дүзе» таакпы ораагаи кылын ак саазыңны кыдыраш кылдыр көктээш, эзелеп бээрге, ону шугумнаап, аңаа бижипир турган мен. Ынчаар кылган кыдыраазым төне бээрге, эгезинде бижип каан каң арыннарыңы бижиктерни балап каапкаш, катап бижипир турдум.

Бирги классты авээш өөреникчи ынчаар дооскан бис. Дараазында өөредилге чылында (1939-1940 чч.) өөренип кыштаан базыңывыстың үстүү талазынга, үш хире километр черге, чаа школаның тудуу доозулган, аңаа бирги болгаш ийиги класс ажыттынган. Ийи башкы ажылдап эгелээн, Школавыстың эргелекчизи Хүрештигбей Монгуш, баш. кывыс Долаан Самбуу олар ажылдап турганнар. Ол өөредилге чылындан эгелээш кижи бүрүзү ыяш топчаннарлыг, саваң дыгып каан кудустарлыг, сыртыктарлыг апарган бис. Өөреникчилериниң чиир аъш-чемни ада-иелерге хуваап каан, бир хүн бир өөреникчиниң ада-иези харыылап, паштаның эрттирер турган. Хүнде үш катап чемгерер, молдурга-даа сопэкээр, боова-даа хаарып экээр ада-ие бар.

Бирги классты дооскуже будук-биле чүве бижипир кижи барык чок турган, Ийиги класска келгенивисте, будук-биле бижипир негелде улгаткан. Кыдыраактар база чоорту элбээн, демир-үжүк бажың муң-не тып ап болур, а сывы тывылбас турган. Чиге хола-хараганы таарыштыр чазааш, оон картының адаанче демир-үжүк бажын кадай идип алгаш, оон-биле бижипир турган бис.

Аңаа ийиги классты доозарывыска, дараазында өөредилге чылында Чадананың долу эвес ортумак школазынче (ынчан ынчаар адап турган) шилчидикен. Кызыл-Тайга ортумак школазыбиле моон холбаам ындыг болган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазаамның ачы-авыралында Кызыл-Тайга школазынга үжүглелди доозуп, эртем-билгже эгеми алгаш, бо хүнүерге чедир үжен чылдарның иштинде партияның болгаш Советтерниң харыысалгалыг ажылдарынга ажылдап келгенимге чоргаарлайын чоруур мен.

А. МОНГУШ,
күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

САЙЫЗЫРАДЫП ТУРАР

Чаа чыл байырлалынга тураскаатка шыдыраа маргылдаазы Шагаан-Арыг хоорайга болуп эрткен. Район чемпиону, Улуг-Хем АКМКзының тудугжузу М. Д. Түлүш алза чогуур 14 сандан 12-ни ап шылгараан, Шагаан-Арыг хоорайның чемпиону, СЭКП райкомунуң инструктору Ч. Сотпа ийиги черни эзлээн.

Маргылдаа сөөлүнде шакбиле дүрген ойнаар блицтурирге база-ла М. Түлүш тиилээн. Ийиги, үшкү черлерни ооң тудугжу эштери В. Хертек, М. Дажыма алганнар. Болуп эрткен маргылдаа Улуг-Хем АКМКзында шыдыраа спортунуң сайзырап турарын көргүскен.

М. АНАЙ-ООЛ.
маргылдаанның кол судьязы.

АДЫН СЫКПААН

Шыдыраа талазы-биле республика чемпиону Сюрюн Сактыевич Идам-биле «Каа-Хемниң халазы» чогаадыкчы каттыжыышкынының кежигүннериниң үжуражылгазы болган. Чемпионнуук каттыжыышкынның кежигүнүнге кирип алган. Ооң хүлээлгези — район шыдыраа спортун пропагандазаары.

Үжуражылга соонда дүрген ойнаарынга Соок-Ирейниң шаңналы дээш шыдыраачылар маргышканнар. С. Идам бирги черни алган. О. Горим, А. Анаңы олар ийиги, үшкү черлерни эзлээннер.

К. НАТПИН-ООЛ.

ХООЧУННАР МАРГЫЛДААЗЫ

Шагаан-Арыг ортумак школаның спорт залынга Улуг-Хем районуң 40 хардан орү назылыг спортчуларының маргылдаалары болуп эрткен. Волейболга бирги черни Жданов аттыг, ийиги черни «УТКА 25 чылы» болгаш үшкүзүн «Ак-Туруг» совхозтарның хоочун спортчулары тус-тузунда эзлээн.

Шыдыраага шаңналдыг черлерни Кызыл-Дагдан Мартемьян Меңниг-оол, Ак-Туругдан Николай Шамыш, Шагаан-Арыгдан Михаил Спирин олар алган. Хереженкижен спортчулар аразынга шак мындыг маргылдаа удавас болур.

БИСТИҢ КОРР.

ЗАЛДА МИНИ-ФУТБОЛ

Кызыл-Мажалыкта алээди уругларның спорт школазының залынга ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомузунуң шилчип чоруур кубогу дээш мини-футбол маргылдаазынга 12 команда күжүн шенешкен.

Чидиг демиселлиг түңнелинде алээди уругларның спорт школазының командазы бирги черни алгаш, шилчип чоруур кубокту чаалап алган. Кызыл-Мажалыктың суурнуң дилиндек командазы ийиги, № 741 АКМКның бут бомбукчулери үшкү черлерни ээлээннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

КОРДАЛ БҮТПЕЙН БАРГАН

Хоккей талазы-биле делегейниң оң ийиги аныяктар чемпионадының алдың медалын Канаданың хоккейжилери чаалап алган. Мөңгүн медальды ССРЭ-ниң, хүлерии — Финляндияның хоккейжилери чаалап алган. Канаданың 13, ССРЭ-нии— 12, Финляндияның — 11 санныг болган. Оон дараазындагы черлерде ЧССР болгаш Швеция—7-7, АКШ ГФР, Польша—2-2 саннаргылыг.

Чемпионат доозулган. ССРЭ-ниң аныяк хоккейжилери 1988 чылда, Олимпий оюннарының чылында делегей чемпиону атты алыр боор дээн бистиң кордалывыс бүтпейн барган. Хоккейге ССРЭ-ниң улуг улус командазы эрткен чылдың сентябрьда Канада кубогу дээш маргылдаага база-ла канадажыларга уттурган. Оон соонда декабрь айда Москвага «Известияның» шаңналы дээш маргылдаага база уттурган.

ССРЭ-ниң аныяктар командазы моон мурнунда «шеңелде» үш чемпионатка база делегейниң түскай чемпионадынга тиилээдаа болза сөөлгү дөрт сезонда «алдыннын» үүгле чаңгыс катаң алган.

Бистиң командавыстың чедимче чок ойнаанының кол чылдагааны чүл? Бо айтырыгга дөрт харыылаары берге, ынчалза-даа... Бистиң командавыста бедик класстың ойнакчылары эвээш боон турары илден. Ол ышкаш аныяктарның хоккей командазынга тренерин үгле октябрь айда томуйлаан. Чаа тренер А. Костроков моон мурнунда ССРЭ-ниң Спорт комитединге ажылдап турган-даа болза, оон тренер дуржулгазы чедиишпес турган. Ынчангаш аныяктар командазының тренерииге өске кижилерни томуйлаарга ынаашпайн барган ужуру ында.

«Мөңгүн» база шаңнал болбайн аан. А ССРЭ-ниң шилиндек командазы үгле «алдын» дээш ойнаар, демисежир бүгү аргаларлыг. Ынчангаш делегейниң дараазындагы чемпионадынга белеткелди амдан эгелээр.

В. ДВОРЦОВ.
СЭТА-ның корр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ
I ПРОГРАММА
МОСКВА

6.30—«120 минута». 8.30 —«Бистиң-биле кыл, бис ышкаш кыл, бистен эки кылдыр кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 9.30—«Электрииниң чурту». Уран-чечен фильм. 10.05— Улусчу «Вектор» танцы ансамблиниң концерти. Риганың политехниктиг институту. 10.25 — «Үеэжиметтиң портредии». 11.05 — 11.15—Медээлер.

15.30—Медээлер. 15.40—Эде тургустунуушкуннуң прожектору. 15.50 — Агроүлетпүрүүң ажыл-херээ болгаш айтыыларлары. 16.35 —Довецкиниң медицина институдунуң улустуң инструментилер оркестри ойнаан тур. 17.00 —Автограф. Үстүкү классчыларга литература викториназы. 18.15 — «Пиомпеньниң арыы». Кампучия Улус Республикадан телеочерк. 18.35 — «Силерниң ыдыңар-биле селгүүстээрии чөпшээреп көрүнер». Мультфильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.45 — «Киржип турар». Аныяктар болгаш эде тургустунуушкун. 19.30 — Бөгүн делегейде. 19.50 — «Мени од олчаан сактып алыңар». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези». 1-ги сериязы. 21.00— «Үе». 21.35—Эде тургустунуушкунуң прожектору. 21.45 — Силерниң дилээнер-биле ужуражылга. ССРЭниң улустуң аргизи Е. Нестеренко. 23.30 — 23.45 —Бөгүн делегейде.

II ПРОГРАММА
МОСКВА

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20— Улустуң «Коломыйка» ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 8.50— Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Долу чамыттыг планета», «Шил оттур» 9.20 — «Туманныг эртен». Фильм. концерт. 10.05 — Уругларга фильм. «Электрониканың үжуралдары». «Ыттыг оол». 3-ку сериязы. 11.10 —Испан дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. Чаа чыл-биле! 11.40 —Вильюстуң кварделе ойнаан тур. 12.00 — «Резидент» операциязының доозулганы». Уран-чечен фильм. 1-ги 2-ги сериялары. 14.20 — Львовтуң архитектуразы. 15.10 — Медээлер. 15.20 — 16.20— XXI веңге экспедиция. 5-ки үндүрүлге. 18.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛ

18.15 — «Шыланам». Г.-Х. Андерсениң «Елка» деп тоолу (тыва дылга). 18.35 —Уругларга фильм. 18.45 — «Хөөмейниң уяанчыг аялгазы». Хөөмей-сыгыт дугайында. 19.15 — «Үениң судазы». Медээлер. «СЭКП Тыва обкомунуң пленумунга уткуштур», «Кодээниң социал айтырыглары», «Өөк» болгаш «Хадың» совхозтардан репортаж (тыва дылга). 19.40 — Медээлер. 19.50 —Чаргалдар, реклама.

МОСКВА

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—Реклама. 20.20—«Шофер балладазы». Телефильм. 21.00— «Үе». 21.35—Эде тургустунуушкунуң прожектору. 21.45—23.00 — «Резидент» операциязының доозулганы». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы.

II ПРОГРАММА
МОСКВА

18.05—Медээлер. 18.15 — Ритмик гимнастика. 18.45 — «Инициатива материалдыг бе?» 19.05—Концерт. 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Элчигенчигеш чүге хедерленип эгелээнил?»

Адрезивис: 667000
Кызыл хоорай,
Красноармейская
кудумчузу, 100.

ШЫНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ

КИЛДИСТЕРНИҢ: партийкин амыдырал килдизиниң 3-36-82, совет тургузуг килдизиниң 3-41-23, үлетпүр килдизиниң 3-36-73, чагаа килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң, кедээ ажыл-агый килдизиниң 3-41-16, информация килдизиниң, корректорларның 3-37-11, бухгалтерияның 3-43-41, солуун келбейи барганда 2-32-75-че долгаар.

Чылда 300 катаң үнер. Хемчээли 2 парлалга амаазы. Тиражы 24637 экз. Солуунуң индекизи 54241.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыынның херектериниң талазы-биле күүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, баазың № 1.

Чагыг № 2651. ТС—00408.